

चांदोबा

वाचकांचे पान

माहीमच्या डॉ. नियति चितालिया लिहितात :

मी माझ्या मुलाच्यासाठी तीन वर्षे संस्कृत चंदामामा घेत होते. तो दहावी पास झाला आणि कॉलेजमधे आता त्याला संस्कृत विषय नाही. म्हणून माझ्याकडे असलेले ३६ अंक मी संस्कृत टीचर्स ट्रेनिंग स्कूलच्या वाचनालयाला दिले म्हणजे ते इतर विद्यार्थ्यांना वाचायला मिळतील. त्यानंतर मी इंग्लिश चंदामामा वाचते. मला तो वाचताना खूप आनंद होतो.

नीलमणी भाटिया (लेखक व चित्रकार, नवी दिल्ली) :

जुन्या काळाची नव्याशी सांगड घालण्याची कसरत चंदामामाने चांगल्या तऱ्हेने सांभाळली आहे. चंदामामा ही आपल्या मुलांसाठी योग्य भेटवस्तू आहे. आभाळांतल्या चंदामामाप्रमाणे हाही अक्षय चमकत राहो, ही सदिच्छा!

ज्योतीरंजन बिसवाल, दुर्गापूर :

मेच्या संपादकीय लेखांत तुम्ही बरोबर लिहिले होतेत, की आपल्या देशाच्या स्वातंत्र्यलढ्यांत आहुती देणाऱ्या वीरांना आपण विसरलो आहोत. त्यांची आठवण करुन देण्यांत शिक्षक व प्रसारमाध्यमे यांनी पुढाकार घेतला पाहिजे. राष्ट्रपित्याच्या आदर्शवादावर सध्याच्या तरुण पिढीचा फारसा विश्वास नाही, याची खंत वाटते. चंदामामा मात्र देशभक्तीची ज्योत मनांत उजळण्याची व वडीलधाऱ्या मंडळींचा मान राखण्याची शिकवण आपल्या पानांमधून देण्याचे महत्कार्य करतो आहे हे स्तुत्य आहे.

टोरॉंटो, कॅनडाहून अरविंद विजयराघवन म्हणतो :

मी चौथ्या ग्रेडमधे शिकतो आहे. गेली दोन वर्षे मी चंदामामा वाचतो आहे. सगळ्या गोष्टींतून तात्पर्य चांगले समजते. भारतीय संस्कृतिबद्दल मला खूप माहिती मिळाली, कारण मी हजारो मैल दूर आहे. ह्या मासिकांतल्या मुलांनी लिहिलेल्या गोष्टी व विनोद मला आवडतात.

मनाचे परिवर्तन

गणपतीवर्मा हा गिरीपुरचा राजा होता. त्या राज्यांतल्या रामवर या लहान शहरांत रमण हा कपड्यांचा व्यापारी होता. त्याच्या घरी त्याची पत्नी, एक मुलगा धनशेखर, शांतामणी नि चिंतामणी या दोन मुली होत्या. थोरल्या मुलीचे लग्न राजधानीमधे नोकरी करीत असणाऱ्या एखाद्या चांगल्या तरुणाशी करावे अशी रमणची फार इच्छा होती.

कांही दिवसानंतर, रमणला एका स्थळाची माहिती समजली. तो तरुण राजधानीमधे राजाच्या जामदारखान्यावर पहारेकरी होता. त्याचे नांव दिवाकर होते आणि तो दिसायला देखणा होता.

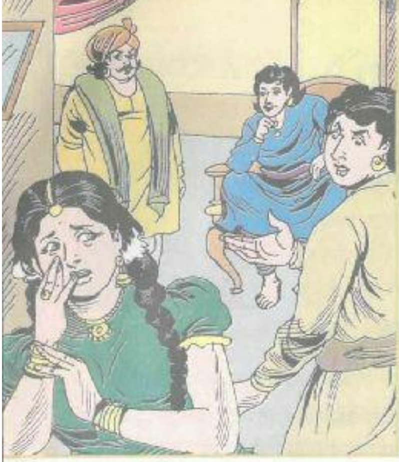
तो खूप हुशार आणि धाडसी होता. रमणला कळलं कीं त्याला राजधानीबाहेरच्या एखाद्या सुंदर मुलीशी लग्न करायचं आहे.

रमण राजधानीला गेला, दोन तीन दिवस तिथे राहिला, आणि त्याने दिवाकरची बरीच माहिती गोळा केली. नंतर तो स्वतः त्याला भेटला आणि त्याच्या नोकरीबद्दलही रमणने नीट चौकशी केली. दिवाकरचे बोलणेचालणे व वागायची पद्धत रमणला आवडली. रमणने आपल्या मुलीबद्दलची माहिती दिवाकरला सांगितली. हा संबंध जर त्याला योग्य वाटला तर त्याने रामवरला येऊन मुलगी पाहावी असे रमणने सुचवले.

एका आठवड्यानंतर दिवाकर रामवरला आला. जेव्हां तो रमणच्या घराजवळ पोंचला, तेव्हां एक तरुणी तिथे रांगोळी घालत होती, ती त्याला दिसली. तीच बहुतेक थोरली मुलगी असेल असे त्याला वाटले. घरांत तो शिरल्यावर रमणने त्याचे स्वागत केले आणि घरांतल्या मंडळींशी ओळख करुन दिली. तितक्यांत धाकटी चिंतामणी तिथे मुसमुसत आली.

''काय ग झालं चिंतामणी? रडायला काय झालं तुला?'' रमणने काळजीच्या सुरांत विचारले.

भवानी दास

"मी फळांच्या दुकानातून परत येत होते तेव्हां त्या द्वाड लॅच्छूने भर रस्त्यांत सर्वांच्या-समोर माझी टर उडवली" तिने डोळे पुसून सांगितले.

"तो अगदी खोडसाळ आणि बाभरट आहे. त्याचा बाप गजराज तर अट्टल चोर आहे. पोरी, असल्या दुष्ट लोकांपासून नेहमी दूर राहावे. आणि फळें घ्यायला तू तरी एकटी बाजारांत कां गेलीस?"

"तिला कांहीही सांगून उपयोग नाही. एक दिवस तिला उपाशी कोंडून ठेवा म्हणजे तिचं डोकं आपोआप ठिकाणावर येईल." शेजारीच उभा असलेला थोरला भाऊ धनशेखर बहिणीकडे रागाने पाहात उद्‌गारला.

चिंतामणी रडतच तिथून घरांत गेली. दिवाकर म्हणाला, "रमणरावजी, मी निघतो आता." "ती माझी धाकटी मुलगी. तिला अजून कुठे नि काय बोलावं ते नीट समजत नाही. पण माझी थोरली मुलगी तुम्ही पाहिलीत, ती तुम्हाला पसंत आहे कां?" रमणने संकोचाने विचारले.

"कोणताही निर्णय घेण्यापूर्वी मला जरा सवड हवी. मला दूरवर जायचंय. अंधार लौकर पडेल. तेव्हां मी आत्ता निघालो तर बरंच!" असं म्हणून दिवाकर घरांतून बाहेर पडला.

जेव्हां तो वडाच्या झाडापाशी पोंचला तेव्हां राजधानीला जाण्यासाठी एक बैलगाडी तिथे उभी होती. तो त्या गाडीत बसला. गाडीमधे तिघेजण अगोदर बसलेले होतेच. बैलगाडी निघाली. जेव्हां गाडी जोरांत जाऊं लागली तेव्हां बैलांच्या गळ्यांत बांधलेल्या काशाच्या घंटांचा छान आवाज येऊं लागला.

अंधार जास्त वाढला तेव्हां गाडीवानाने एक कंदिल पेटवला आणि गाडीच्या खाली लटकवला. एक प्रवासी म्हणाला, "दिवसा प्रवास करायला वेळ मिळत नाही, आणि रात्री प्रवास करताना चोरांची नेहमीच भीती असते. पण काय करणार? काम तर करावेच लागते ना!"

दोन तासांचा प्रवास झाल्यानंतर गाडी जंगलातून बाहेर आली. वाटेत एक धष्टपुष्ट माणूस उभा राहिला होता. त्याच्या हातांत तलवारसुद्धा होती. त्याला बघून गाडीवाला भिऊन थरथर कांपायला लागला व ओरडूं लागला, "हा गजराज डाकू आहे, पळा, पळा!" असं म्हणत त्याने गाडी थांबवली.

गजराज लांबलांब टांगा टाकीत गाडीच्या-जवळ आला आणि दरडावून बोलला, "माझ्या तावडीतून कुणीही सुटत नाही. तुमच्यापाशी जितके पैसे, दागिने आहेत, ते सगळे काढा!"

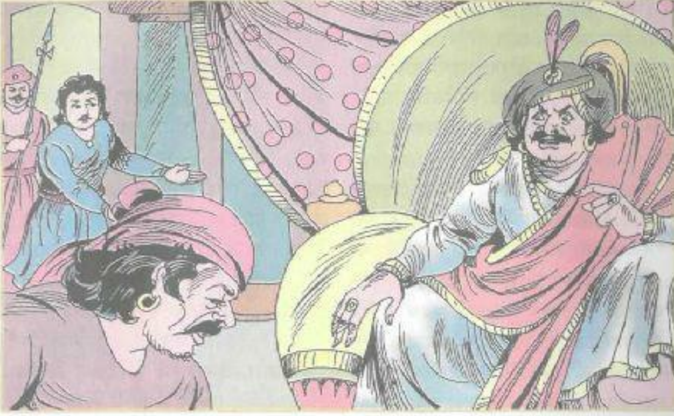
गाडींत बसलेल्या तिघा प्रवाशांनी घाबरून आपापले पैसे, अंगावरचे सोनेनाणे काढून ठेवायला सुरवात केली, पण दिवाकरने मात्र गाडीतून खाली उडी मारली.

गाडीवाल्याचा चाबूक त्याने चटकन हिसकावून घेतला आणि तो गरागरा फिरवीत ओरडून म्हणाला, "अरे ओ गजराज, शेवटी माझ्या हातांत सांपडलास बरा! केव्हांपासून मी तुला शोधतो आहे. राजाने तुला पकडायची आज्ञा दिलेली आहे आणि आज ती पाळायचा योग आलाय. निमूटपणे स्वाधीन हो, नाहीतर अत्यंत कडक शिक्षा होईल. पळून जायचा प्रयत्न करशील तर जंगलात आमचे सैनिक पसरलेले आहेत. तेच तुला मारतील आणि तुझ्या शरीराचे तुकडेतुकडे करुन कोल्ह्याकावळ्यांना खायला घालतील."

गजराजने जेव्हां ऐकलं कीं जंगलात सैनिक आहेत, तेव्हां तो कांही क्षण भांबावला. काय करावे ते त्याला सुचेना. त्या संधीचा फायदा घेऊन दिवाकर त्याच्यावर झेपावला आणि त्याच्या हातावर चाबकाचा फटकारा मारला. त्याच्या हातांतली तलवार खाली गळून पडली. तितक्यांत ते तिघे प्रवासीदेखील मदतीला धांवले. सर्वांनी मिळून गजराजला पकडले, त्याचे हातपाय बांधून त्याला बैलगाडीत घातले.

दुसऱ्या दिवशी मुसक्या बांधलेल्या स्थितींत गजराजला दिवाकरने ओढतच राजाच्या दरबारांत नेले. राजाला संपूर्ण किस्सा सांगितला. गजराजने खाली मान घालून आपले सारे अपराध कबूल केले.

राजा म्हणाला, "गजराजच्या अत्याचाराबद्दल आणि अन्यायाबद्दल मी बरेच दिवस ऐकतो आहे. जनतेच्या तक्रारी माझ्या कानावर आलेल्या आहेत. हा जंगलात लपला होता, म्हणून आम्ही ह्याला आजपर्यंत पकडूं शकलो नाही. दिवाकरने ह्याला पकडून शाबित केले कीं तो खूपच कल्पक व धाडसी आहे. मी त्याचे मनःपूर्वक अभिनंदन करतो. आणि अशाच प्रकारे त्याने गजराजच्या मुलाला पकडून माझ्यासमोर हजर करावे अशी मी त्याला आज्ञा देतो आहे."

दिवाकर कांही सैनिकांना बरोबर घेऊन रामवरला गेला, आणि त्याने मोठ्या चतुराईने गजराजच्या मुलाला, लच्छूला पकडले आणि राजाच्यासमोर हजर केले. राजाने बापलेकांना जन्मठेपेची शिक्षा दिली. दिवाकरची तडफ व हुशारी पाहून राजा अतिशय खूष झाला आणि त्याने पहारेकऱ्यांच्या खात्याचा प्रमुख म्हणून दिवाकरची नेमणूक केली.

रमणला जेव्हां ही सविस्तर हकीकत समजली, तेव्हां आपल्या भावी जांवयाच्या साहसाबद्दल तोही फारच खूष झाला. रमण दिवाकरला भेटायला राजधानीला गेला. त्याने दिवाकरला पुन्हां विवाहाबद्दल विचारले. त्यावर दिवाकरने उत्तर दिले, "मला क्षमा करा. मी आपल्या मुलीशी विवाह करूं शकणार नाही."

रमणने निराशेने विचारले, "कां? तुम्हाला माझी मुलगी चांगली वाटत नाही कां?"

"असं कांही नाही. हे त्याचं कारण नाही." दिवाकर म्हणाला.

"आता राजाची कृपा झालेली आहे, तुमची प्रतिष्ठा वाढली आहे. म्हणून तुम्ही एखादं मोठं स्थळ शोधणार असाल, होय ना?"

"नाही, नाही, मुळीच नाही." दिवाकरने ठामपणे उत्तर दिले "तर मग माझ्या मुलीशी लग्न करायला कां नकार देता आहात, त्याचं कारण तरी सांगा!" रमणने पुन्हां विचारले.

"त्याचं खरं कारण आहे तुम्हा पितापुत्राचा स्वभाव! त्या दिवशी मी तुमच्या घरी आलो होतो त्यावेळी तुमची धाकटी मुलगी तुमच्याकडे एका बाह्यात मुलाबद्दल तक्रार घेऊन आली होती. पण तुम्ही दोघांनी, बापलेकांनी तिची फारशी दखल घेतली नव्हती. त्या मुलाला कोतवालाकडे न्यायला हवं होतं. त्या ऐवजी तुम्ही उलट मुलीलाच रागावला होतात. तिलाच चूक ठरवलंत. अशा भेकड कुटुंबाशी नातेसंबंध जोडावा असं मला वाटत नाही, माझं मन त्याला राजी होत नाही." दिवाकरने जरा रागावून म्हटलं.

"हे बघा, समजा, तुम्ही राजाच्या पदरी कामावर नाही आहात, एका कन्येचा सामान्य बाप आहात; तरच तुम्हाला या समस्येचे उत्तर सांपडेल. ज्या दिवशी ज्या तरुणाने माझ्या मुलीची छेड काढली, तो गजराजचा मुलगा होता. आमच्या गांवातल्या बऱ्याच लोकांनी त्याच्याविरुद्ध राजाकडे तक्रारी केल्या होत्या. पण त्याचा कांहीही उपयोग झाला नाही. तुम्हीच विचार करा; जर आम्ही त्या मुलाविरुद्ध कांही केले तर त्याचा काय परिणाम झाला असता? केळीच्या पानावर कांटा पडला काय, आणि कांट्यांवर केळीचे पान पडले, तरी काय, पानच फाटणार ना? नुकसान केळीच्या पानाचंच होत असतं. त्यावेळी तशा परिस्थितींत आपल्या मुलीलाच घरांत राहायला सांगावं, याशिवाय पर्याय नव्हता. परिस्थितीपुढे हात टेकावे लागले तर तो भेकडपणा होत नाही. यावर नीट विचार करा आणि नंतर मला तुमचा निर्णय कळवा." असं सांगून रमण गांवी परत गेला.

दिवाकरने रमणच्या बोलण्यावर बराच विचार केला. रमणचे बोलणे पटणारे होते, खरे होते. सरकारी कर्मचाऱ्यांना जे धाडस दाखवता येते, ते सर्वसामान्य माणसांना जमत नाही. म्हणून त्या पितापुत्रांना सर्वस्वी दोष देणे योग्य नाही. दिवाकरने लागलीच शांतामणीशी विवाह करायला होकार दिला आणि पहिल्याच सुमुहूर्तावर त्यांचे लग्न लागले.

मी या अरण्यांत राहतो आणि केवळ कंदमुळांवर निर्वाह करतो." म्हातारा म्हणाला.

"तसं असेल तर आम्ही तुला कांहीही करणार नाही याची खात्री बाळग. मी ब्रम्हापुरच्या राजाचा अंगरक्षक आहे. जर कुणी शत्रूची माणसे इथे असली तर त्यांना संपवायला मी इथे आलो आहे. पण मला सांग, तुला डोंगरावर जायची वाट ठाऊक आहे कां?" अंगरक्षकाने विचारलं.

म्हाताऱ्याने आपला हात त्याला दाखवीत म्हटलं, "जशा माझ्या हातावरच्या रेषा मी ओळखतो, तशा या डोंगरातल्या वाटा मला माहीत आहेत."

"अरे वा, अगदी योग्य वेळी भेटलास की! तर मग आता पुढे होऊन आम्हाला मार्ग दाखव. तुझी आत्ताच ओळख झाली बघ, नाहीतर महाराजांकडून तुला भरपूर इनाम मिळवून दिलं असतं."

अंगरक्षक म्हणाला. म्हाताऱ्याला मात्र डोंगरावर जायची घाई झालेली होती. तो डोंगराकडे वळला.

अंगरक्षकाने त्याच्या हातांतली तलवार पाहिली. त्या[illegible] कंदमुळांच्यावर जगणारा, तुला तलवार कशाला हवी?"

"मी पूर्वी ब्रम्हापुर राजाच्या पदरी सैनिक होतो. हा आजचा राजा नव्हे, त्याचा पिता! तेव्हांपासून ही तलवार माझ्याबरोबर असते." म्हाताऱ्याने अभिमानाने सांगितलं.

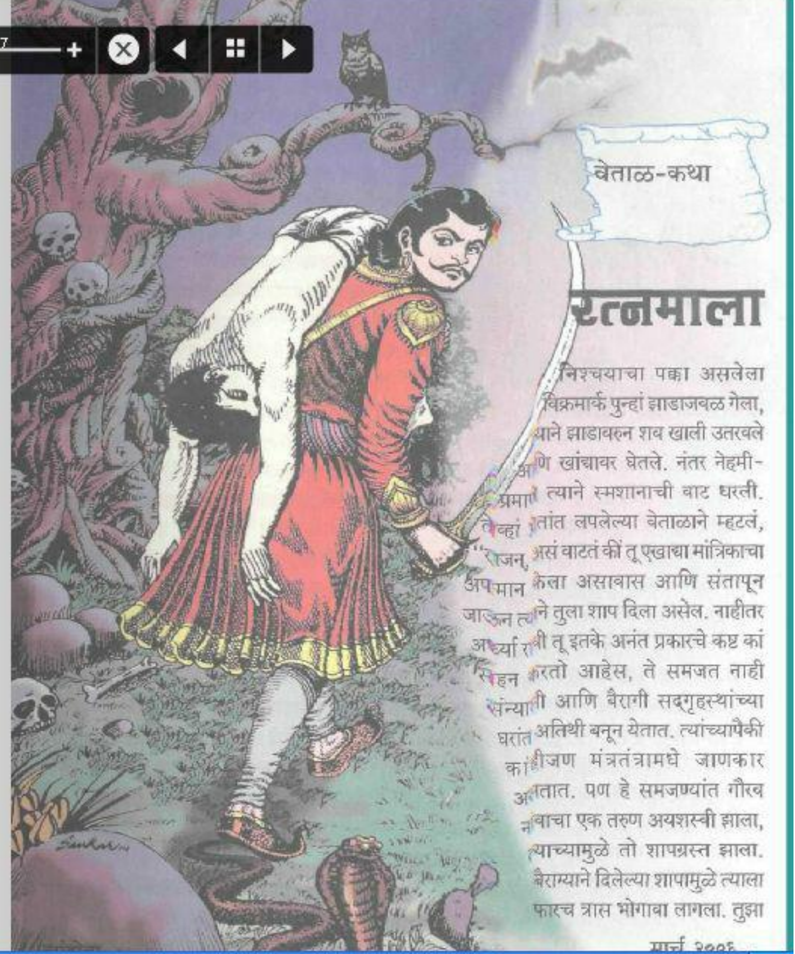
हे ऐकून सैनिक आपापसांत कुजबुजू लागले. अंगरक्षकाने त्याच्याकडे बघत त्यांना हळूंच सांगितले,

"आपल्या जीवाला मुळीच धोका नाही. मला तो चांगला वाटला, म्हणून तर मी त्याला वाट दाखवायला सांगितले. जर त्याने कांही गडबड केलीच तर मागून वार करुन मी त्याचा गळा कापीन."

म्हाताऱ्याने हे बोलणे व्यवस्थित ऐकले, पण त्याला कांहीही ऐकूं आले नाही असे त्याने दाखवले. तो डोंगराची वाट चढायला लागला.

(अपूर्ण)

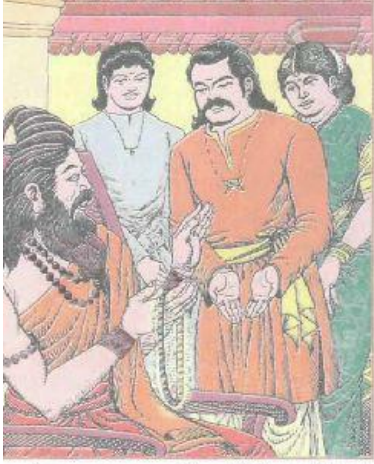

वेताळ-कथा

रत्नमाला

निश्चयाचा पक्का असलेला विक्रमार्क पुन्हां झाडाजवळ गेला, त्याने झाडावरुन शव खाली उतरवले आणि खांद्यावर घेतले. नंतर नेहमी-प्रमाणे त्याने स्मशानाची वाट धरली. तेव्हां [illegible]तांत लपलेल्या वेताळाने म्हटलं, "राजन्, असं वाटतं कीं तू एखाद्या मांत्रिकाचा अपमान केला असावास आणि संतापून जाऊन त्याने तुला शाप दिला असेल. नाहीतर अर्ध्या रात्री तू इतके अनंत प्रकारचे कष्ट कां सहन करतो आहेस, ते समजत नाही संन्यासी आणि बैरागी सद्गृहस्थांच्या घरांत अतिथी बनून येतात. त्यांच्यापैकी कांहीजण मंत्रतंत्रामधे जाणकार असतात. पण हे समजण्यांत गौरव नावाचा एक तरुण अयशस्वी झाला, त्याच्यामुळे तो शापग्रस्त झाला. बैराग्याने दिलेल्या शापामुळे त्याला फारच त्रास भोगावा लागला. तुझा

थकवा दूर करण्यासाठी त्याची ही कहाणी ऐक." आणि वेताळाने राजाला पुढील गोष्ट सांगितली.

सिरीपुरमधे श्रीनिवास हा एक प्रमुख व्यापारी होता. त्याची पत्नी सुजाता ही विनयशील, सुशील व सर्वगुणसंपन्न होती. दोन्ही मुलांतला मोठा मुलगा भैरव शांत स्वभावाचा होता आणि दुसरा मुलगा गौरव हा अगदी रुक्ष आणि बाभरट होता.

एके दिवशी एक बैरागी त्यांच्या घरी आला आणि त्याने जेवण वाढायला सांगितले. सुजाताने त्याला स्वादिष्ट भोजन दिले. भैरवने नम्रपणे त्याची सेवा केली. पण गौरवने त्याच्याकडे मुळीच लक्ष दिले नाही. उलट तो म्हणाला, "एका भिकाऱ्याचे इतके कौतुक कशासाठी करायला हवं?"

बैरागी नाराज होऊन उठला. तो त्याला म्हणाला, "अन्न मागणाऱ्यावर इतका राग काढूं नकोस. कदाचित तुलाही कधीकाळी भविष्यांत भीक मागावी लागेल."

"आमच्या घरांतले जेवण तू जेवून मलाच शाप देतो आहेस होय? तुझ्यासारख्या दुष्ट लोकांची मी मुळीच काळजी करत नाही. आदरातिथ्य करण्याची तुझी लायकीच नाही." असं म्हणून गौरव तिथून निघून गेला.

श्रीनिवास, सुजाता व भैरव यांना बैराग्याचे शब्द ऐकून भीती वाटली त्यांनी गौरवच्या वतीने क्षमेची भीक मागितली. बैरागी हंसतच म्हणाला, "सांगा, तुम्हाला काय हवंय?"

"आम्हाला कांहीही नको. गौरवचा हा उर्मटपणा कमी कसा होईल, त्याचा कांहीतरी उपाय सांगावा." सुजाताने नम्रपणे विचारलं. बैरागी तिला म्हणाला, "गौरवसारखा दुष्ट तुमच्यासारख्या सुशील घरामधे कसा निपजला, याचंच आश्चर्य वाटतंय. त्याला त्याच्या मार्गानं जाऊं दे. त्याची चिंता तुम्ही करुं नका. सांगा, तुम्हाला काय हवंय?"

"आमची एकमात्र इच्छा हीच आहे की गौरवचं भविष्य चांगलं असावं." तिघांनी म्हटलं.

त्यावर बैराग्याने सांगितलं, "त्याची वक्र बुद्धी आत्ता ठीक करण्याची शक्ती माझ्यामधे नाही." आणि एक प्रदीर्घ श्वास घेऊन त्याने आपल्या सदऱ्याच्या बाहीमधून एक चमकणारी रत्नमाला बाहेर काढली. ती श्रीनिवासच्या हातांत देत सांगितले, "ही माला शक्तिशाली आहे. ही तुमच्या देवघरांत सुरक्षितपणे ठेवून द्या व तिची रोज पूजा करीत जा. ही तुमचे रक्षण करील. पण जर ही कुणा अयोग्य व्यक्तीच्या हातांत गेली किंवा ही कुणाला दान दिली गेली तर हिचा कांहीही उपयोग होणार नाही."

गौरव सुधारेल या आशेने श्रीनिवासने बैराग्याच्या समक्षच ती माला देवघरांत ठेवली. त्या सर्वांना

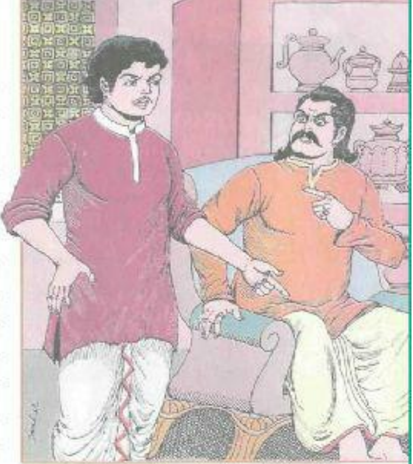
आशिर्वाद देऊन बैरागी निघून गेला.

कांही महिने उलटले. एक दिवस श्रीनिवासने दोन्ही मुलांना जवळ बोलावून सांगितले, "मी आता म्हातारा होत चाललोय. मला आता मनाला, शरीराला विश्रांति हवीशी वाटते. यापुढे व्यापारधंदा भैरव सांभाळेल. गौरव थोरल्या भावाला जी लागेल ती मदत करीत राहील."

वडिलांचा हा निर्णय गौरवला मुळीच पसंत पडला नाही. त्याला वाटलं कीं पित्याने त्याच्यावर अन्याय केला आहे व मोठ्या भावाला झुकते माप दिले आहे. गौरवने साफ सांगितलं कीं तो यापुढे घरांत राहाणार नाही. पित्याने थोडे पैसे द्यावेत म्हणजे तो स्वतःच व्यापार सुरुं करणार होता. दुसरा कांही मार्ग नव्हता. म्हणून श्रीनिवासने त्याला थोडी रक्कम दिली. ती घेऊन गौरव घरांतून बाहेर पडला; त्याने अनेक व्यापार करण्याचा प्रयत्न केले पण त्याला कुठेच यश मिळालं नाही. बघताबघता सगळी रक्कम त्याने घालवली.

गौरव घरी परतला. त्याने वडिलांना सांगितलं, "माझं व्यापारांत पूर्ण नुकसान झालंय. आता माझ्याजवळ फुटकी कवडी देखील शिल्लक नाही. थोरल्या भावाचा व्यापार चालूं आहे, पण त्यांत कांही मोठेपणा नाही. मी व्यापारांत हरलो, त्यांत माझी नालायकीदेखील नाही. हे सारं कांही त्या पूजेतल्या रत्नमालेच्या प्रभावामुळे झालंय. ती रत्नमाला तुम्ही मला द्या. जोपर्यंत माझं सुरळीत चालत नाही, तोपर्यंत ती मी माझ्याजवळ ठेवीन."

"अरे, रत्नमाला जर देवघरांतून काढली तर अरिष्ट येईल. त्या बैराग्याने काय सांगितलं होतं ते आम्ही तुला त्यावेळी सांगितलं होतं, तरीसुद्धां तू त्या मालेसाठी आग्रह धरतो आहेस. आता स्पष्टच

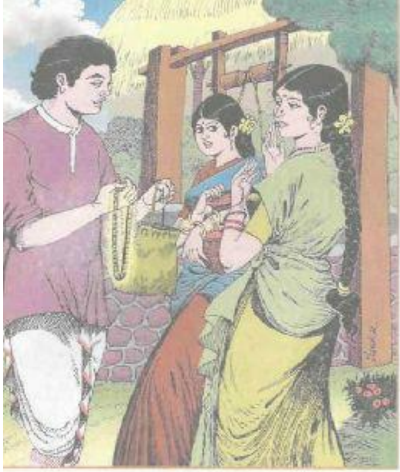

समजलं कीं तुझी बुद्धिच चांगली नाही." श्रीनिवास नाराजीने म्हणाला.

हे शब्द ऐकून गौरव चांगलाच चिडला. त्या रात्री जेव्हां सारेजण झोंपले होते, त्यावेळी त्याने थोडी रक्कम व ती रत्नमाला घेतली आणि तो निघून गेला. दुसऱ्या दिवशी सकाळी तो एका दुसऱ्या गांवी पोंचला. ते जिल्ह्याचे गांव होते, आसपासच्या तालुक्यांसाठी ते चांगले मध्यवर्ती गांव होते.

गौरवला वाटले की ते गांव कापडाच्या व्यापारासाठी चांगले ठरेल. म्हणून त्याने एक घर भाड्याने घेतले. जवळच्या नगरांत जाऊन भरपूर उंची कपडे खरेदी केले. एका बैलगाडीवर सारा माल लादून तो आपल्या नव्या गांवी परत येत होता. त्यावेळी अचानक विजा चमकूं लागल्या आणि मुसळधार पाऊस सुरुं झाला.

अर्ध्या वाटेवर तीन चोरांनी गाडी थांबवली, गाडीवान व गौरवला तलवारीसुऱ्यांचा धाक दाखवून

त्यांनी गाडी आडवाटेला नेली. गाडीतला सारा माल त्यांनी लुटला. आपल्या दुर्दैवाला बोल लावीत गौरव घराकडे परतला. पण तो समोर असतानाच वीज कोसळली आणि त्याच्या घरावर पडली. त्याच्या डोळ्यादेखत घराची राखरांगोळी झाली. या दोन दुर्घटना घडल्या, त्या केवळ त्या रत्नमालेच्या प्रभावामुळेच, असे गौरवला वाटले. विषारी नागासारख्या मालेच्या विळख्यांतून सुटका कशी करावी याचा तो विचार करुं लागला. तेवढ्यांत त्याला जळत्या घरासमोरच तो बैरागी दिसला. बैराग्याने गौरवला म्हटले, "अरे पापी माणसा, तुझा उद्धटपणा आता तुझा शाप बनला आहे. आजपासून तू गांवोगांवी भटकशील आणि भीक मागून आपले पोट भरशील. जी मुलगी निस्वार्थीपणे पण मनापासून तुझ्याशी लग्न करण्याचे वचन देईल, तिला तू ही रत्नमाला दे, म्हणजेच तुला या मालेपासून त्रास होणार नाही."

तेव्हांपासून गौरव गांवोगांवी भिक्षा मागत हिंडायला लागला. एखादी सुंदर तरुण मुलगी दिसली तर तिला तो आपली कहाणी सांगायचा व तिने लग्नाचे वचन दिले तर ती रत्नमाला तिला द्यायचे कबूल करायचा. दोघीतिघी मुली त्या मालेच्या लोभाने लग्नाला तयार झाल्या. त्याने ती रत्नमाला त्यांना दिली, पण ती लगेच त्याच्या हातांत परत आली. असाच फिरत फिरत तो मारकापुरला पोंचला.

तिथे देव नांवाचा एक इसम होता. त्याचे आईवडील त्याच्या लहानपणीच मेले होते. काबाडकष्ट करुन त्याने आपल्या धाकट्या बहिणीचे, शिवानीचे पालनपोषण केले. त्या भावंडांचे एकमेकांवर फार प्रेम होते.

त्या गांवात देवकी नांवाची एक देखणी मुलगी होती. ती चारपांच घरी घरकाम करुन पैसे मिळवीत होती. तिला कुणीही नातलग नव्हते. एखाद्या श्रीमंत माणसाशी लग्न करावे व ऐषारामांत राहावे, ही तिची इच्छा होती. हे देवला जेव्हां समजलं, तेव्हां त्याला आपली प्रेमभावना व्यक्त करायला संकोच वाटला. शिवानीला भावाची इच्छा माहीत होती. ती देवकीला भेटली व म्हणाली, "माझ्या भावाचे तुझ्यावर प्रेम आहे. मी तुला वहिनी मानते. माझा भाऊ देवमाणूस आहे, आणि तू देवीसमान आहेस. तू त्याच्याशी लग्न कर."

"देवी रत्नमाला वापरतात. मलाही तशी एक माळ आणून दे ना, म्हणजे मी तुझ्या भावाशी लग्न करीन." देवकीने लगेच उत्तर दिलं.

"रत्नमाला मिळवण्यासाठी मी कितीही कष्ट करीन. पण ती विकत घ्यायला खूपच पैसे लागतील ना?" अपराधी स्वरांत शिवानी बोलली.

नेमका त्याच वेळेला भिक्षा मागायला आलेला गौरव तिथे पोंचला. त्याने या दोघींचे बोलणे ऐकले. शिवानीकडे निरखून बघत तो म्हणाला, "पैसे न मागता जर मी तुला एक रत्नमाला दिली, तर तू माझ्याशी लग्न करशील कां?" असं बोलून त्याने झोळींतून रत्नमाला काढली.

ती पाहिल्याबरोबर शिवानीचे डोळे चमकले. कोणताही विचार न करता तिने 'हो' म्हटलं. गौरवने ती रत्नमाला तिच्या हातांत दिली आणि ती तिच्या हातांतच राहिली. शिवानीने ती देवकीच्या गळ्यांत बांधली.

गौरवने आनंदून जाऊन म्हटले, "बरं झालं, मी आता बैराग्याच्या शापातून मुक्त झालो. त्यांनी सांगितल्याप्रमाणे माझ्याशी लग्न करायला मनापासून होकार देणारी मुलगी मला मिळालीय."

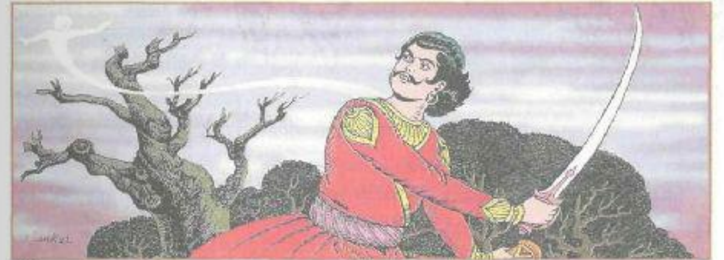
आपल्या बहिणीला शोधत देव तिथे आला. तेव्हां त्याला कळलं की गौरव एका चांगल्या कुटुंबातला आहे. त्या बैराग्याच्या शापामुळे त्याची अशी दशा झाली होती. दुसऱ्याच दिवशी गौरव-शिवानी व देव-देवकीचे विवाह झाले."

वेताळाने ही गोष्ट सांगून राजाला विचारले, "राजन्, बैराग्याने श्रीनिवासला सांगितलं होतं की या रत्नमालेमुळे तुमच्या परिवाराचे भलेच होईल. पण झालं अगदी उलट. त्या परिवारांतलाच गौरव, शापामुळे भिकारी झाला आणि दारोदार भटकत राहिला. ही कांही परिवाराची उन्नती नाही. त्या रत्नमालेमुळे गौरवचे तरी काय भले झाले? त्या मालेचा फायदा झाला तो देवचाच! माझ्या या शंकांची उत्तरे तुला माहिती असूनही जर तू गप्प बसलास तर तुझ्या मस्तकाचे तुकडेतुकडे होतील."

विक्रमार्क उत्तरला, "बैराग्याने गौरवला जो शाप दिला, त्यांत विचित्रपणा असा आहे कीं त्या रत्नमालेमुळे गौरवलाच लाभ झाला असे नव्हे, तर इतरांचेही भले झाले. अनंत प्रकारचे कष्ट सोसून नंतर श्रीनिवासच्या घरांतल्या रिवाजानुसार तो वळणावर आला. तो शिवानीचा पती झाला. हे शिवानीच्या दृष्टीने चांगलंच होतं. देवला हवी होती तीच सहचरी मिळाली. म्हणून आपण निर्धोकपणे म्हणूं शकतो कीं बैराग्याच्या शापाने सर्वांचेच कल्याण झाले."

राजाचे मौन भंग करण्यांत वेताळ सफल झाला म्हणून तो शवासहित पुन्हां गायब झाला आणि झाडावर जाऊन बसला.

('वसुंधरा'च्या रचनेवरुन)

हिमाचल प्रदेशांतली एक लोककथा

वसंतऋतू केव्हां येईल?

लाहौल व स्पिटी नदी यांना जोडणारी कुंझमला ही खिंड आहे. जवळच्याच खोऱ्यांत चंदनताल हे सरोवर आहे. हिंवाळ्यांत हा तलाव पार गोठून जायचा. उन्हाळ्यांत पर्वतांच्या रांगांवर हिरवीगार झाडी व गवत असे, ते अप्रतिम दिसे. चंद्रतालच्या पाण्यांत पर्वतांच्या बर्फाच्छादित शिखरांचे प्रतिबिंब सुंदरच दिसायचे. जवळच्या खेड्यांतले गुराखी त्यांच्या मेंढ्या घेऊन येत. त्या प्राण्यांना त्या हिरवाईतून परत मेंढवाड्यात जाण्याची इच्छा नसे. म्हणून बहुतेक गुराखी हिंवाळ्याची चाहूल लागेपर्यंत तिथेच राहात.

चंद्रतालजवळच्या हंसी खेड्यांत नीमा राहात होता. त्याचा भाऊ व वहिनी दोल्मा ह्यांच्याबरोबर तो राहात होता. दोल्मा एक भांडकुदळ, कजाग स्त्री होती. कडाक्याच्या थंडीतदेखील ती नीमाला लांकडे फोडायला आणि पाणी आणून भरायला सांगायची. ती बोलभांड होती आणि दिवसभर नीमाला कामे सांगून त्याच्याकडून ती करवून घ्यायची. दोल्मा त्याला म्हणायची, ''तू लग्न कर, म्हणजे तुझी बायको तुला व मला कामांत मदत करील. नंतर तुला पाहिजे तितका वेळ विश्रांति घेत बैस!''

नीमा उन्हाळा सुरुं होण्याचीच वाट पाहात बसायचा. कारण त्यावेळी डोंगरांच्या उतरणीवरचे कोवळे हिरवे गवत शोधत मेंढ्या चरायच्या. दोल्मा त्याला धान्य व इतर अन्नसामुग्री देत असे. मेंढ्या मजेंत हुंदडत असत. नीमा गुरांना मोकळे सोडून तिथलीच एखादी गुहा स्वतःसाठी निवडून घेई. कोंपऱ्यांत आपले सामान टाकले कीं मेंढ्यांसाठी तो एक कोंडवाडा बनवायचा. त्यानंतर मात्र तो गुहेसमोर पडलेल्या, वाळलेल्या पानांवर, आरामांत झोपायचा. मुलकिला पर्वतराजीवरुन जाणारे येणारे ढग पाहात तो दिवसभर आराम करीत बसे. संध्याकाळ व्हायच्यापूर्वी तो मेंढ्या गोळा करुन आणी, आणि त्यांना कोंडवाड्याकडे घेऊन आंत सुरक्षित ठेवीत असे. नंतर तो आपली भाकरी खायला बसे आणि चटईवर पडला की चंद्रतालामधून येणाऱ्या परीराणीबद्दल त्याचे विचार चालूं होत. लोक परीराणीबद्दल नेहमीच कौतुकाने बोलत असत.

ती पौर्णिमेची रात्र होती. तलावाजवळच एक शेकोटी पेटवून नीमा तिथे बसला होता. त्याला झोंप येत नव्हती. सरोवराच्या पाण्यावर पडलेले पूर्णचंद्राचे प्रतिबिंब न्याहाळण्यांत तो गुंगला होता. त्याला एका स्त्रीचा आवाज ऐकूं आला असे उगीचच वाटले. त्याने मागे वळून पाहिले. कुणीही नव्हते. तो पाण्याकडे पाहूं लागला, आणि त्याला सरोवराच्या कांठाजवळ पांढरा शुभ्र अंगरखा घातलेली एक सुंदर तरुणी दिसली.

ती हळूंहळूं नीमाजवळ आली. तिने कुज-बुजल्यासारख्या बारीक आवाजांत म्हटले, ''मी चंद्रतालची परी आहे. मी तुला इथें खूप दिवस बघते आहे, आणि मला तुझ्याशी मैत्री करायची आहे. तुझं नांव काय? तू खूप देखणा आहेस.''

''मी हंसी गांवचा नीमा.'' नीमाने आपली ओळख सांगितली. ''उन्हाळ्यांत मी माझ्या मेंढ्यांना घेऊन इथे येतो. मी चंद्रतालच्या परीबद्दल खूप गोष्टी ऐकलेल्या आहेत, पण आजपर्यंत तिला कुणीही पाहिलेलं नाही.'' नीमाने रुंद हास्य केले.

''नीमा, तू जेव्हां इथे येतोस ना, तेव्हां तो माझ्यासाठी वसंतऋतू असतो, आणि तू परत जातोस तेव्हां हिंवाळा सुरुं होतो. तुला इथे झोंपलेला

असा मी आनंदाने पाहात बसायची. तुला माहिती नसेल, पण मी या पाण्याबाहेर फक्त रात्रींच येऊ शकते, आणि आज प्रथमच तू मला जागा दिसलास. तुझ्याजवळ येऊन बोलायचं मी धाडस केलं आहे. नीमा, तू माझ्या-बरोबर येशील कां?'' त्या परीने मोठ्या विनयाने पण प्रेमाने विचारले.

नीमाच्या तोंडून शब्दच फुटेना परीने निःसंकोचपणे त्याचा हात धरला आणि ती तलावाकडे चालायला लागली. तिने पाण्यांत पाऊल टाकले, आणि आश्चर्याची गोष्ट म्हणजे नीमालाही पाण्यावरुन चालायला येऊं लागलं. तिने त्याचा हात पकडलेला होता ना! ते सरोवराच्या मध्यभागी पोंचले, तेव्हां परीने अंगरख्याच्या चोरखिशांतून

जादूची काठी बाहेर काढली आणि वरखाली हालवली. पाणी दुभंगले आणि तिथे पायऱ्या दिसूं लागल्या. त्या पायऱ्या उतरून दोघेही खाली एका भव्य, देखण्या राजवाड्यांत शिरले. त्या राजवाड्याच्या भिंतींवर हिरे चमकत होते. रात्री चांदण्या चमचमतात ना तसेच!

सोनेरी रंगाची गुळगुळीत जमीन जणू सोन्याची ताटेच असावीत अशी दिसत होती. शेकडो पऱ्या आनंदाने नाचत, हंसत, तिथे जमल्या आणि त्यांनी त्यांना आंतल्या दालनांत नेले. ज्या परीने नीमाला तिथे नेले, ती त्यांची राणी होती, हे नीमाने ओळखले. इतर पऱ्यांनी त्याला रेशमी वस्त्रें नेसायला दिली. एकीने सुंदर सुगंधाचा फवारा त्याच्यावर शिंपडला. त्यांनी सोन्याच्या ताटांत फळफळावळ आणली आणि सोनेरी चषकांतून एक गोड सरबत दिले. परीराणीच्या हातांत कुणीतरी नाजूक पंखा दिला. फुलपांखराच्या पंखांचा तो बनवलेला होता. राणीने नीमाला वारा घातला आणि लौकरच त्याला झोंप लागली; पहांट होताच त्याला जाग आली आणि परीराणीने त्याला वरती सरोवराच्या कांठापर्यंत आणले. रात्रीं पुन्हां येण्याचे आश्वासन देऊन ती परत गेली आणि नीमाही कोंडवाड्यांतल्या गुरांना मोकळे सोडण्यासाठी धांवला.

परीराणी रोज रात्री येऊन त्याला तिच्या राजवाड्यांत घेऊन जाई व पहांटे परत वरती जमिनीवर आणून सोडत असे. उन्हाळ्याचे दिवस असे जात होते. पण आता त्याल नवीच शंका सतावायला लागली. हिंवाळा आल्यानंतर काय होईल?

एका दिवशी त्याला थंडगार बोचरे वारे जाणवले. जमिनीवर जरासे बर्फ होते आणि संध्याकाळपर्यंत सरोवराचे पाणी गोठले होते. त्या रात्री त्याने परीराणीला सांगितले कीं आता त्याला गांवी परत जावे लागेल. कारण आता मुलकीन डोंगरांवर मेंढ्यांसाठी फारच थोडे गवत शिल्लक राहिलेले होते. त्याने जर गुरे खोऱ्यांतल्या घरांत नेली नाहीत, तर ती जिवंत राहिली नसती.

परीराणी उदासवाणी झाली. तिने त्याला आर्जवाने विचारले, "नीमा, वसंतऋतू सुरुं झाला आणि फुले पुन्हां उमलायला लागली कीं तू परत इकडे येशील असे मला वचन दे. मी या लांबलचक

हिंवाळ्याच्या दिवसांत तुझी वाट पाहीन. आपल्या या भेटींच्याबद्दल तू कुणालाही सांगणार नाहीस असेही मला वचन दे."

नीमाने तसे तिला वचन दिले. परीराणी पाण्यांत परत गेली तेव्हां ती दिसेनाशी होईपर्यंत तो कांठावर तिच्याकडे एकटक पाहात राहिला. क्षणार्धात ती दिसेनाशी झाली. त्याने एक मोठा उसासा टाकला आणि तो कोंडवाड्याकडे परत वळला. त्याने मेंढरांना मोकळे सोडले, आणि आपले सामान व मोठा सोटा घेऊन तो गांवाच्या वाटेला लागला. गार वारे वाहू लागले होते, म्हणून मेंढ्या भराभरा चालूं लागल्या.

त्यावर्षी, थंडीच्या दिवसांत दोल्माला आपला दीर निराळाच वाटला. तो एकटाच स्वतःशी विचार करीत बसलेला असे. कांही विचारले तरी लगेच उत्तर देत नसे. सुदैवाने, तिने त्याला फारशी कामे सांगितली नाहीत.

हिंवाळा संपला नव्हता, तरी रोज सकाळी उठून नीमा बाहेर जाऊन क्षितिजाकडे बघत राही. पर्वताच्या शिखरांमधून सूर्य उशीरा उगवत होता. अजून गवत तपकिरीच होते आणि झाडांवर मुळीसुद्धां पालवी नव्हती. फुले यायला तर अजून बराच अवकाश होता.

एके दिवशी डोंगरकपारीत जाण्याची तयारी नीमा करीत होता, ते दोल्माला दिसले. त्याने तिच्याकडे शिदोरी व इतर सामान मागितले. ती चकित होऊन म्हणाली, "नीमा! अजून उन्हाळा यायला बराच अवकाश आहे. पर्वतावर अद्याप बर्फाचा थर आहे. मेंढरे मरतील. बर्फ वितळायला अजून एकदोन आठवडे तरी नक्कीच लागतील."

त्याने थोडा वेळ तिला कांहीच उत्तर दिले नाही. दोल्माला वाटलं कीं त्याला जरा जागं करावं. ती म्हणाली, "नीमा, इकडे ये आणि मला थोडी लांकडं फोडून दे."

नीमा शेगडीच्या उबेत बसला होता, तो तिथून हालला नाही. तो विचारांत गढला होता. ती चिडून ओरडली, "नीमा, अरे तू कोण समजतोस स्वतःला? स्पिटीचा गंधर्व कीं काय? आणखी आपल्याला मी चांदीच्या पेल्यांतून गरमागरम कढण प्यायला आणून देऊं कीं काय?"

आजपर्यंत नीमाने वहिनीला कधीही उलट उत्तर दिले नव्हते. पण आज मात्र तो संतापला. "तू कढण देणार कां मला? भुताच्या कांजीसारखं असतं ते! याकसुद्धां त्याला तोंड लावणार नाही. शी!"

दोल्याला हा चाबकाचा फटकारा वाटला. "मी जे जेवण देते ते तुला आवडत नाही कां? तू असा बोलतो आहेस कीं जणूं कांही चंद्रतालची परीच तुला सोन्याच्या पेल्यांत सरबत देत होती!"

"तेच तर झालं मागच्या उन्हाळ्यांत! ती रोज रात्री येऊन मला घेऊन जायची आणि सकाळी परत आणायची. माहिती आहे कां तुला?" आणि अचानक त्याने परीराणीला दिलेले वचन आठवले. त्यांच्या भेटीबद्दल कुणालाही सांगायचे नव्हते.

"असं होय? मग जा की परत त्या परीबाईकडे!" दोल्या ताडकन म्हणाली पण लगेच तिने जीभ चावली. आपण ह्या गरीब दिराला असं तोडून बोलायला नको होतं असं तिला वाटलं. पण काय होतंय ते लक्षांत येण्यापूर्वीच नीमा घरांतून बाहेर पडला.

तो जवळच्या एका प्रार्थना-मंदिरात शिरला. त्या मठांत बसून त्याने बराच वेळ प्रार्थना केली. यंदा वसंतऋतू लौकर यावा म्हणून त्याचे देवाला विनवले.

नंतर तो घरी परत गेला. वहिनीला हवी असलेली लांकडे त्याने फोडून दिली. तो आवाज ऐकून दोल्या बाहेर आली आणि नुसतीच हंसली.

रोज सकाळी नीमा घरांतून बाहेर येई व पर्वतांवर कुठे हिरव्या पानाची कोंवळी पालवी दिसते आहे कां ते डोळे फाडफाडून बघत बसे. त्याला सांगितलेली सगळी कामे तो मुकाट्याने करीत होता. कामे संपली कीं तो मठांत जाई आणि मनांतला एकच प्रश्न विचारी, "हे देवा! वसंतऋतू केव्हां रे येईल?"

अखेरीस हिंवाळा संपला व वसंतऋतू आला. नीमाने दरसालप्रमाणे मुलकिला पर्वतराजीकडे मेंढ्यांना नेले. त्याने ती ठराविक गुहा साफसूफ केली, कोंडवाडा बांधून तयार केला, आणि रात्रीच्यावेळी तो परीराणीची वाट बघत तळ्याच्या कांठावर बसून राही. पण ती आली नाही. त्याने आठवडाभर तिची वाट बघितली. ती त्याच्यावर रागावली होती कां? पण ते त्याला कसं कळणार?

कांही दिवसानंतर तो अतिशय अस्वस्थ झाला.

"जर ती मला भेटायला येणार नसेल, तर मी कां तिला भेटायला जाऊं नये?" नीमाने हळूंच सरोवराच्या पाण्यांत पाय ठेवला आणि तो चालायला लागला; तो कांही सरोवराच्या मध्यापर्यंत पोंचला नाही. पण त्यानंतर मात्र तो कुणालाही कधीही दिसला नाही. *(एम.डी.)*

चंदामामा प्रश्नावली – २

Co-sponsored by
Infosys FOUNDATION,
Bangalore

बरोबर उत्तर देणाऱ्यांपैकी एकाला रु.२५०/- दिले जातील.

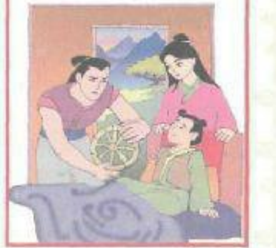
या प्रश्नावलीत विचारलेले सर्व प्रश्न २००५ मधे जानेवारी ते डिसेंबर या अंकांत असलेल्या गोष्टींवर आधारित आहेत. तुम्ही त्या वाचलेल्या आहेत. जर तुम्हाला त्या आठवत असल्या तर तुम्ही लगेच उत्तरे देऊं शकाल. लक्षांत नसतील तर बाराही अंक पुन्हां नजरेखालून घाला. म्हणजे उत्तरे शोधताना मजा वाटेल.

**अचूक उत्तरे देणाऱ्यांची संख्या एकापेक्षां जास्त असेल तर बक्षिसासाठी सोडत काढण्यांत येईल व पांच विजेत्यांना समान रक्कम वाटून दिली जाईल.*

<u>त्यासाठी :</u> १. उत्तरे लिहा. २. आपले नांव, वय (१६ वर्षांखालील मुलांसाठीच ही स्पर्धा आहे) व पिनकोडसहित पत्ता. ३ वर्गणीदार असलात तर तो क्रमांक. ४. पाकिटावर चंदामामा-प्रश्नावली-२ असे लिहून आमच्या पत्त्यावर पाठवा. ५. मार्चअखेरच्या आंत तुमची प्रवेशिका आम्हाला मिळाली पाहिजे. ६. मेच्या अंकात निकाल जाहीर केला जाईल.

१. संस्कृत भाषेंत रामायणाच्या किती आवृत्ती आहेत?
२. धरित्री दिवस, जलदिनोत्सव हे केव्हां साजरे होतात?
३. "संकटातून माणसाला सावरणारे असते धैर्य; कोणत्याही परिस्थितीत धीर न सोडता जिवंत राहून महान बना." गुरुच्या या उपदेशानुसार वागणाऱ्या युवराजाचा तरुण सल्लागार कोण होता? त्या युवकाचे नांव काय होते? तो कोणत्या कहाणींत आहे?
४. जग हे पांच दोषांनी पीडित आहे. त्याची पांच कारणे आहेत, ती कोणती आहेत?
५. "लायहरोबा" हे काय आहे ते माहिती आहे कां?
६. अधिकाराच्या घमेंडीत असलेले दुर्बलांना त्रास देतात. अशा घमेंडखोरांना सूचना दिली जाते कीं शेवटी त्यांची हार निश्चित आहे, त्यांचे गर्वहरण हे होईलच. एक प्राचीन ग्रीक लोककथा हे तात्पर्य सांगते. त्या गोष्टीचे व त्या नायकाचे नांव काय?

७. खालील चित्रातली तीन पात्रे कोण आहेत?

फलदायी देशाटन

जयदेव हा विशालदेशाचा राजा होता. विक्रम हा राजाचा मुलगा होता. त्याचा राज्याभिषेक झाला, तेव्हां त्याने पित्याला सांगितलं, ''राजाची जबाबदारी स्वीकारण्यापूर्वी मी आधी देशाटन करायचा निश्चय केला आहे. मला आपण आशीर्वाद द्या आणि आपली संमति द्या.''

जयदेव म्हणाला, ''वेषांतर करुन लोकांच्यात मिळून मिसळून वागणे, त्यांची सुखदु:खे जवळून पाहाणे, आणि त्याच्यासाठी देशांत भ्रमंति करणे ही पूर्वापार चालत आलेली पद्धत आहे. पण त्यांत संकटे येण्याचा धोका असतो. त्यापेक्षां तू युवराज म्हणूनच साऱ्या देशभर फिरून ये ना! ते जास्त चांगलं!''

विक्रमला पित्याचा सल्ला मानवला नाही. ''पिताश्री, मी वेषांतर करुन गेलो तरच मला जनतेची सुखदु:खे कळतील. जर मी युवराज म्हणून हिंडलो, तर घाबरून लोक खरी वस्तुस्थिती सांगणार नाहीत. ती जाणून घेऊन त्यांचे भले करणे हे माझे कर्तव्य आहे. आपल्यासारखाच एक चांगला राज्यकर्ता म्हणवून घ्यायची माझीही फार इच्छा आहे. मला आपण वेष पालटून जायची अनुमती द्यावी.'' आणि पित्याची अनुमती घेऊन विक्रम देशाटनासाठी निघाला.

त्याच्यासोबत मंत्र्याचा मुलगा विवेकशर्मा हाही निघाला. दोघांनी सामान्य नागरिकांप्रमाणे वेषभूषा केली आणि घोड्यावर स्वार होऊन ते निघाले. दूरवरच्या एका भागांत ते महिनाभर राहिले. जिथे कुठे ते जात, तिथे त्यांची चांगली व्यवस्था होत होती. आपल्या पित्याचे राज्य चांगले आहे, लोक प्रवाशांचा आणि अनोळखी लोकांचादेखील आदरसत्कार करतात हे पाहून विक्रमला आनंद झाला.

आणखी एक महिना उलटल्यावर विक्रम व विवेकशर्मा राजधानीला परत यायला निघाले. वाटेत अरण्य होते. तिथे त्यांना पोंचायला संध्या-काळ झाली.

मार्कंडेय शास्त्री

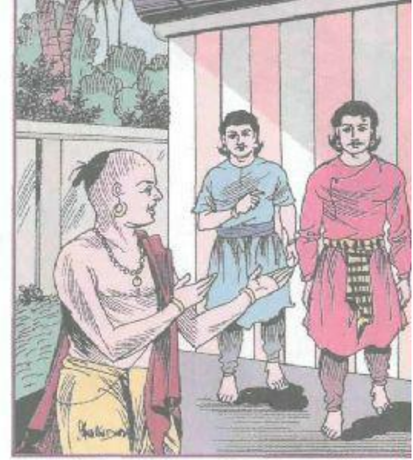
विक्रमने एका दगडावर उभे राहून आसपास पाहिले. ''इथून थोड्या अंतरावर एक इमारत दिसते आहे. ते बहुतेक ओसाड घर असेल नाहीतर एखादे जीर्ण मंदिर! आज रात्रीं आपण तिथेच मुक्काम करुं या.'' विक्रम म्हणाला.

दोघेही तिथे गेले. खरोखरीच ते एक लहानसे मंदिर होते. त्याचे दार बंद होते. दाराच्या दोन्ही बाजूला दोन ओट्या होत्या. दोघेही तिथे बसणार, तेवढ्यांत तिथे एक गाडी आली आणि मंदिरासमोर थांबली. त्यांतून एक थाळी घेऊन पुजारी खाली उतरला.

तो मंदिरात गेला, त्याने मंत्रपठण करुन देवीला नैवेद्य दाखवला, आणि बाहेर येऊन ह्यांची चौकशी केली. दोघांनी जेव्हां आपण प्रवासी आहोत असं सांगितलं, तेव्हां तो हंसायला लागला.

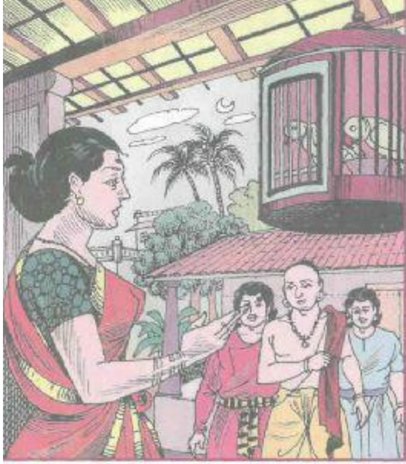
पुजारी त्यांना म्हणाला, ''या मंदिरातल्या देवीचे नांव चंदना आहे. या अरण्यांत चंदनाची भरपूर झाडे आहेत. या अरण्यावर राजगुरुचाच अधिकार चालतो. इथून अर्ध्या घटकेच्या आंत आपण आमच्या गांवी पोहोचूं शकूं. आज रात्री माझ्याच घरी आपण मुक्काम करावा. आमच्या राजगुरुचे धाकटे बंधू या मंदिराचे धर्मकर्ता आहेत. मी राजगुरुंच्या काकांचा मुलगा आहे. राजनीतिशास्त्राचा अभ्यास मी पूर्ण केलेला आहे. महाराजांकडे जाण्यापूर्वी मला इथे पुजारी पण दिले आहे.''

पुजाऱ्याच्या इच्छेनुसार विक्रम आणि विवेकशर्मा मंदिराच्या आंत गेले. रक्तचंदनाच्या लांकडापासून बनवलेली देवीची मूर्ती फारच छान

दिसत होती. युवराज आणि विवेकशर्माने भक्तिभावाने डोळे मिटून नमस्कार केला, आणि पुजाऱ्याचे शब्द ऐकून त्यांनी चकित होऊन डोळे उघडले. पुजारी म्हणत होता. ''ही चंदनमाता भावी महाराज व मंत्रीमहाशयांना आशिर्वाद देते आहे.'' नाराजीने विक्रम पुजाऱ्याला म्हणाला, ''तुम्ही हे काय बोलता आहात?''

त्यावर पुजाऱ्याने निर्भयपणे म्हटले, ''महाराज, माझ्यावर रागावूं नये. मी राजनीतिशास्त्राचा अभ्यास केला आहे हे आपल्याला सांगितलंच आहे. मला दरबारांत जागा मिळवण्याची इच्छा आहे. आपण देशाटन करायला निघालेले युवराज व मंत्रीजींचे चिरंजीव आहात हे मी सहज ओळखूं शकलो. आपली वागण्याची पद्धत राजस आहे. असल्या उत्तम घोड्यांवर स्वार होऊन आपण आला आहात तेही माझ्या कल्पनेला पुष्टि देते.

पुजाऱ्याच्या बोलण्याचे त्यांना आश्चर्य वाटले. पुजारी पुढे नम्रपणे म्हणाला, "देशाटनाचा मुख्य हेतू असतो निरीक्षण! नंतर त्यातले चांगले वाईट निवडून, ओळखून, त्याचा वापर राज्य-कारभारांत कसा आणि किती आणायचा, ह्याचा निर्णय विचारपूर्वक करता येतो. देश जाणून घेण्यासाठी आपण देशाटन करायला निघाला आहात. महाराजांची नजर आपल्यावर निश्चित असणार. आपल्या नकळत, आपण संकटात सांपडल्यास, मदतीची आवश्यक ती व्यवस्था त्यांनी केली असणारच. लोकांनी आपल्याला ओळखलं, तरीदेखील ते अनोळखी व्यक्तींसारखा आपल्याशी व्यवहार करतात. माझ्याप्रमाणेच इतरही अनेक लोकांनी आपल्याला ओळखलं असेल."

विक्रमने होकारार्थी मान डोलावीत म्हटले, "प्रथम मला वाटलं होतं कीं तुम्ही साधे पुजारी आहात. आता वाटतंय कीं आपल्याकडून शिकण्यासारखे बरेच विषय असतील. मी आणि विवेकशर्मा कांही दिवस तुमच्या गांवात राहूं."

त्यानंतर पुजारी गाडीतून व हे दोघे घोड्यावर बसून पुजाऱ्याच्या गांवी पोंचले.

घरासमोरच्या पिंजऱ्यात दोन पोपट होते त्यांनी युवराज व मंत्र्याच्या मुलाचे स्वागत करुन म्हटले, "यावे, यावे, आपले स्वागत असो." आणि नंतर त्यांनी ओरडून सांगितले, "माँजी, गुरुजी दोन अतिथींना घेऊन घरी आले आहेत."

"आपल्या गुरुजींची ही कांही नवी कां रीत आहे? रात्रीच्यावेळी जे कुणी मंदिरात विश्राम करतात, त्यांना ते बरोबर घेऊन नेहमीचे येतात. पोपटांना बोलायला शिकवलं खरं, पण आजपर्यंत चार एकर जमीन कांही विकत घेतली नाही त्यांनी!" असं बडबडत ती बाहेर आली.

विक्रम व विवेकशर्माला बघून ती थबकली, आणि तिने कांही विचारण्यापूर्वीच विक्रम तिला म्हणाला, "पोपटांना बोलायला शिकवण्याचं कौशल्य ह्यांच्यात भरलेलं आहे. हे महान गुरु आहेत. आम्ही यांच्याकडे राजनीति शास्त्राचा अभ्यास करण्यासाठी आलो आहोत. आपल्या घरी राहून ह्या अभ्यास करायला आपण परवानगी द्यावी."

त्यावर गुरु पत्नी हंसायला लागली व म्हणाली, "पुजारीजी राजगुरुंचे चुलत बंधू आहेत. आपल्याला राजाच्या दरबारांत एक ना एक दिवस जागा नक्की मिळेल अशी त्यांना आशा आहे. पण तसं होईल असं कांही दिसत नाही. आपल्यासारखे शिष्य मिळवून त्यांना शिकवलं असतं, तर आजपर्यंत थोडफार कांहीतरी कमावलं असतं. पुजारी होऊन राहाण्याची जरुरी नसती पडली! ह्यांना नक्की माहिती आहे कीं राजगुरु कांही त्यांना दरबारांत जागा देणार नाहीत. कारण त्यांना प्रतिस्पर्धी निर्माण होईल याची भीती मनांत आहे ना राजगुरुंच्या! त्यांचं पद सुरक्षित राहावं म्हणून ते काळजी घेणारच. अशा माणसावर हे विश्वास ठेवतात, त्यांच्याकडून तुम्ही हो काय शिकणार?"

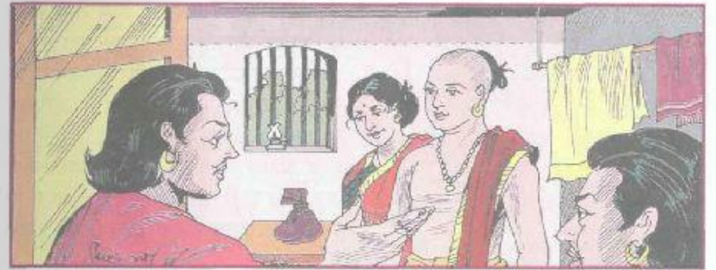
"राजनीति" विक्रम व विवेकने एकदम म्हटले.

पुजारीणबाई मोठ्याने हंसली व नंतर म्हणाली, "महाराज नेहमी आपला विचार घेतात. आणि सल्ला विचारतात, त्यांच्या आश्रितांचा विचार घेतात. आणि प्रजा देखील त्यांना श्रेष्ठ समजते, आणि आपली ताकद विसरून जाऊन त्यांच्या पायावर लोळण घेते. म्हणून अशी माणसे गुणवंतांना राजाला भेटूं देत नाहीत. वटवृक्षाच्या छायेतल्या रोपट्यासारखे त्यांना छायेतच खुरटत ठेवतात आणि त्यांची वाढ होऊं देत नाहीत. माझ्या पतीची तर तीव्र इच्छा आहे कीं गुणवंतांना उत्तेजन देणारा राजा तयार करावा. तेवढ्यासाठीच त्यांनी राजनीतिशास्त्राचा अभ्यास केला. पण त्यांची कांही दरबारांत वर्णी लागली नाही. तेव्हां, ते काय तुम्हाला राजनीति शिकवणार?"

पत्नी पोटतिडीकेने बोलत होती आणि पुजारी मंदहास्य करीत युवराज व विवेककडे बघत होता.

विक्रम तिला उत्तरादाखल म्हणाला, "आम्ही देशाटन करायला निघालो आहोत. आम्ही कोण आहोत ते आपण जाणलं असेलच. देशाटनाचा काय हेतू असायला हवा ते तुम्ही आम्हाला समजावून सांगितलेलं आहेत. आपले आमच्यावर फार मोठे उपकार आहेत. प्रतिभावंतांची ओळख आणि त्यांना दरबारांत स्थान देणे व त्यांचा सल्ला घेणे आवश्यक आहे हे तुम्ही आम्हाला शिकवलंत. मी पुजारींजीसारख्या गुरुजींच्या मदतीने राजनीति शिकेन, त्यांचा सल्ला माझ्या कारभारांत अवश्य घेईन."

त्यानंतर विक्रमने केवळ फक्त ह्या पुजाऱ्यालाच नव्हे, तर इतर क्षेत्रांतल्या गुणवंतांना बोलावून दरबारात त्यांना मानाचे स्थान दिले.

मोठ्यांच्या जीवनांतल्या कांही घटना (३)

शत्रूला जिंकण्याचा राजमार्ग

मॅसेडोनियाचा किंग फिलीप (इ.स.पू. ३८२-३३२) हा जगज्जेत्या अलेक्झांडरचा पिता म्हणूनच जास्त ओळखला जातो. एकीकडे त्यावेळच्या सर्व ग्रीक राजांमधे तो सर्वात श्रेष्ठ होता, आणि दुसरीकडे त्याची ज्ञानलालसा अफाट होती. सुप्रसिद्ध तत्ववेत्ता ॲरिस्टॉटल याला त्याने आपल्या मुलाचा शिक्षक म्हणून नेमले होते हा त्याच्या ज्ञानाविषयीच्या भावनेचा पुरावा होता.

त्याच्या राज्यांतल्या एका कोपऱ्यात आर्चिडियस नांवाचा एक उमराव होता. तो फिलिपराजावर फार टीका करीत असे. ही त्याची खोड राजाला अनेकदा त्याच्या अधिकाऱ्यांनी मित्रांनी व गुप्तहेरांनी सांगितली होती. सर्वांनी अर्चिडियसला राजाचा शत्रू ठरवला होता.

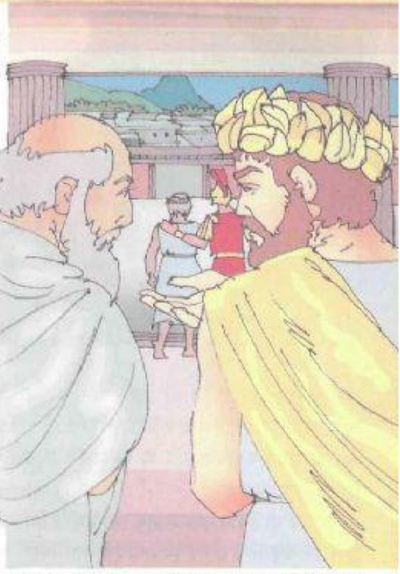
एकदा अर्चिडियसच्या प्रांतात राजाचा मुक्काम पडला. राजाने त्याला बोलावून घेतले. "मी आज माझ्या शत्रूचा नायनाट करीन." राजाने आपल्या सहकाऱ्यांना व अधिकाऱ्यांना सांगितले.

"तो अगदी योग्य ठरेल, महाराज." त्यांनी मान डोलावली.

"ठीक तर. माझ्या शत्रूला संपवायचा माझा बेत आहे." राजाने आपला मनोदय जाहीर केला.

आर्चिडियसला दुसरा मार्ग नव्हता. तो राजाच्या दूतांबरोबर गेला आणि राजासमोर हजर झाला. घरांतून निघताना, त्याने आपल्या कुटुंबियांचा अश्रूपूर्ण नयनांनी निरोप घेतला होता. आपला वध होईल कीं काय, अशी त्याला दाट शंका होती, पण इतरांना मात्र आता तो जन्मभर तुरुंगातच सडत राहील अशी अपेक्षा

होती. राजासमोर त्याला नेण्यांत आले. राजाने सर्व उपस्थित मंडळींना बाहेर जाण्याचा आदेश दिला.

राजाचे अंगरक्षक बाहेर वाट बघत उभे होते. राजाच्या खुणेनुसार शत्रूला मृत्यूदंड किंवा जन्मठेपेच्या शिक्षेसाठी तुरुंगात न्यायला ते सज्ज होते.

घटकाभरानंतर, सारेजण चकित झाले. फिलिपराजा व आर्चिडियस दोघेही एकत्र हंसून बोलत बाहेर आले.

राजाने आपल्या अधिकाऱ्यांपैकी कांहीजणांना सांगून आर्चिडियसला सन्मानाने त्याच्या घरी परत नेण्यास फर्मावले. राजाने आर्चिडियसला अनेक भेटवस्तू प्रेमाने दिल्या. "महाराज, हे काय? आपण तर शत्रूला संपवून टाकणार असा निश्चय केला होतात ना?" एका सरदाराला अगदी विचारल्यावाचून राहावेना.

"अर्थातच! मी शत्रूचा नायनाट अवश्य केला. तुम्हाला आता लौकरच कळेल कीं मी शत्रूला नुसता संपवला नाही, तर एक मित्रही मिळवला. आर्चिडियस हा एक चांगला माणूस आहे. तो माझ्याविरुद्ध जरूर होता, पण कांही अफवा, कांही गैरसमज व कांही माझी कृत्ये त्याला कारणीभूत होती. मी अफवांचे निराकरण केले, गैरसमज दूर झाले, माझ्या कृत्यांबद्दल मी खुलासा केला आणि माझ्या चुका कबूल केल्या. खरी परिस्थिती समजल्यानंतर त्याच्यामधला माझा वैरी मावळला; त्याचप्रमाणे त्याची समजूत पटल्याने त्याला माझ्याविषयी आपुलकी निर्माण झाली. एक राज्यकर्ता म्हणून मला कांही वेळा कठोर व्हावं लागतं, इच्छेविरुद्ध कटू निर्णय घ्यावे लागतात हे त्याला समजलं."

अखेरीस राजा हंसून म्हणाला, "एका शत्रूला ठार मारलं तरी अनेक नवीन शत्रू निर्माण होतात. पण शत्रूला बदलून त्याचा मित्र बदलला कीं अनेक मित्र तर मिळतातच, त्याशिवाय शांतता निर्माण होते."

फिलिप जरी राजा होता तरी त्याने आपल्या कृतीने दाखवून दिलं कीं शत्रूला जिंकण्यासाठी हडेलहप्पी लढाऊ मार्गापेक्षां समजूतदारपणा व सहानुभूतीचा मार्ग हा राजमार्ग ठरतो. *(एम्.डी.)*

नारायण पांडेची वाचासिद्धी

माधव पांडे हा गदानगरमधे राहात होता. तो व त्याची पत्नी जानकी हे दोघेही रामाचे भक्त होते. त्यांचा मुलगा नारायण पांडे हा गुरुकुलांत राहून शिक्षण घेत होता.

माधव पांडे रामकथा सांगून निरूपण करीत असे. कित्येक लोक दररोज या कथा ऐकायला नेमाने येत असत. व संतुष्ट होऊन घरी परत जाताना कांही ना कांही दक्षिणा ठेवत असत. त्यांत माधव आपला घरखर्च भागवत होता.

गीर्वाणी नगरपालाला माधवची रामकथा ऐकायची होती. एके दिवशी त्याने माधवला बोलावणे पाठवले व त्याला सांगितले, ''तुमची कथा ऐकायची फार इच्छा आहे. दररोज तुम्ही सभागृहांत यायचं आणि श्रोत्यांना तुमची कथा ऐकवायची. जेवढे पैसे तुम्ही मागाल ते द्यायला मी तयार आहे.''

माधव पांडेने म्हटलं, ''यजमान, आपण धन देऊन रामकथा ऐकायला तयार आहात. जर मी आपल्या सभागृहांत येऊन कथा सांगितली तर मी पैशासाठी हे काम करतोय असा अर्थ होईल. पण मी माझ्या घरी भक्तिभावाने ऐकायला येणाऱ्या भाविक श्रोत्यांसाठी रामकथा सांगतो. आपली इच्छा असेल तर आपण माझ्या घरी यावं. मी आपल्याकडे प्रतिफळ मागणार नाही.''

गीर्वाणी नाराज होऊन उठला. त्याला कांही करता आले नाही. माधव पांडेच्या मुलाने, नारायण पांडेने आपला शिक्षणक्रम समाप्त केला, आणि सरकारी नोकरी मिळेल या आशेने तो गीर्वाणीला भेटला. गीर्वाणीने खूष होऊन त्याला म्हटले, ''तुझे वडील फक्त रामायणांतल्याच कथा सांगतात. तू उपनिषद, वेद, अष्टादशपुराणे, महाकाव्यें, नाटके यांतल्या कथा रोज माझ्या सभागृहांत लोकांना सांगायच्या, हेच तुझे नवीन काम! लोक तुझ्या वडिलांकडे न जाता तुझ्या कथा ऐकायला यायला हवेत. म्हणजे मी तुला एक मोठी रक्कम बक्षीस देईन.''

नारायण म्हणाला, ''रसाळपणे कथाकथन करावे ही माझीही तीव्र इच्छा आहे. पण आपण मला माझ्या वडिलांच्याबरोबर स्पर्धा करायला सांगता आहात, हे मला योग्य वाटत नाही.''

''मला एवढंच वाटतं कीं तू फक्त विद्वत्तेच्या बाबतीत वडिलांशी स्पर्धा कर. तुझ्या कमाईवर तू स्वतः खूष होशील आणि तुझ्या मातापित्यालाही अगदी सुखांत ठेवशील. त्यांत अनुचित काय आहे?'' गीर्वाणीने विचारले.

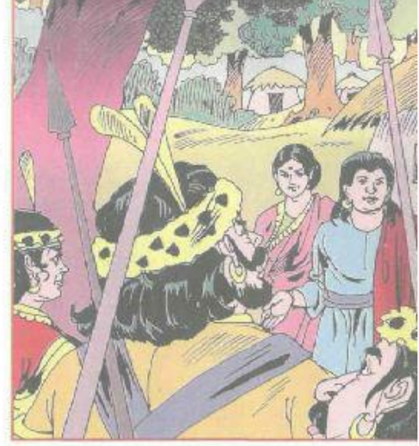
नारायणला हा विचार योग्य वाटला. तो घरी परत आल्यानंतर त्याने हाच विषय आपल्या वडिलांना सांगितला, तेव्हां माधव पांडे मुलाला म्हणाला, ''जे तुला योग्य वाटेल तेच कर. फक्त पैशालाच सगळे महत्व मात्र देऊं नकोस.''

नारायण पांडे गीर्वाणीच्या कचेरीत काम करुं लागला. गीर्वाणीने त्याची वारेमाप स्तुती केली. त्यामुळे नारायण पांडेच्या पौराणिक कथा ऐकायला लोक बहुसंख्येने यायला लागले. गीर्वाणीने त्याला मोठी रक्कम बक्षीस दिली आणि त्याचा सन्मान केला.

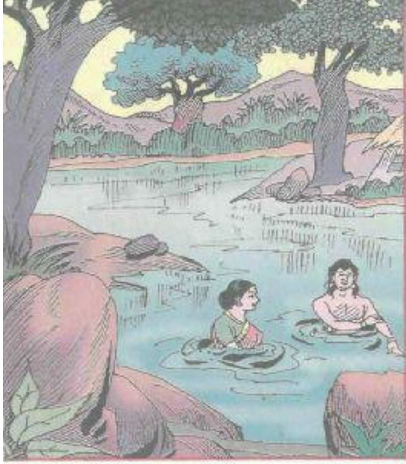
त्याच गांवात नारायण पांडेने मोठे घर खरेदी केले. लक्ष्मी नांवाच्या एका सुंदर मुलीशी त्याने लग्न केले आणि तो आरामांत राहूं लागला.

परंतु यामुळे माधव पांडे मात्र संतुष्ट झाला नाही. हळूंहळूं त्याच्याकडे येणाऱ्या श्रोत्यांची संख्या मात्र कमी होत गेली. तो काळजींत पडला. अशा वेळी एका रात्रीं त्याला स्वप्नांत श्रीरामाचे दर्शन झाले, व त्याला आदेश मिळाला, ''चक्रपुरांतले माझे मंदिर ओसाड पडले आहे, तू तिथे जा आणि माझी पूजाअर्चना चालूं ठेव.''

आणि माधव जागा झाला. सकाळी उठल्यानंतर त्याने लोकांना विचारून चक्रपुरची माहिती गोळा केली. ते गांव गदानगरपासून बरेच लांब होते. पर्वताच्या रांगांमधे ते गांव बसले होते. तिथली जमीन शेतीसाठी चांगली होती. पण तिथे पाऊस कमी होता. प्यायच्या पाण्याचीही पंचाईत होती. म्हणून तिथले गांवकरी तो प्रदेश सोडून दुसरीकडे कामधंदा शोधत गेले. आता त्या गांवात कांही आदिवासी राहायला लागले होते. रामाच्या मंदिराची देखभाल करायला कुणीही नव्हता.

माधव पांडे चक्रपुरला पत्नीसह राहायला गेला. जेव्हां आदिवासींच्या मुखियाला माधवच्या तिथे येण्याचे कारण समजले, तेव्हां त्याने माधव पांडेला सांगितलं, ''तुम्ही दोघांनी जर त्या ओसाड मंदिरात पूजा केलीत तर एक आठवडाभर आम्ही तुमची सारी व्यवस्था करुं. त्या दरम्यान जर कांही चमत्कार घडला तर तुम्ही इथे अवश्य राहावे. नाहीतर आम्ही तुम्हाला इथे राहूं देणार नाही.''

माधव पांडे आणि जानकी राममंदिरात गेले. त्यांनी मंदिर साफसूफ करून आधी दिवा लावला आणि नीट पूजा केली. त्या रात्री ते तिथेच झोपले. स्वप्नांत श्रीरामाने माधवला सांगितले, "तुझ्या श्रद्धाभक्तीवर मी प्रसन्न झालो आहे. तुला जे हवंय ते माग."

माधवने श्रीरामाला वंदन करुन नम्रपणे म्हटले, "या आठवड्यांत इथल्या गांवकऱ्यांना आपला महिमा दाखवावा."

"ठीक आहे, तू झोंपून उठशील तेव्हां तुझ्या जवळच चंदनाची एक सुबक काठी दिसेल. प्रथम तू ती उजव्या हातांत घे. तेव्हां पुढे काय करावे ते तुला आपोआप समजेल. नंतर ती डाव्या हातांत घे. तुला जे कांही हवे असेल, तसे घडत राहील. ही चंदनाची काठी फक्त तुझ्या वारसांच्याच उपयोगी पडेल." एवढे सांगून श्रीराम अंतर्धान पावले.

उठल्यानंतर माधव पांडेला शेजारी एक चंदनाची लहान टिपरीसारखी काठी दिसली. त्याने त्या स्वप्नाबद्दल जानकीला सांगितले. जवळच्या तलावावर जाऊन दोघांनी स्नान केले. माधव पांडेने चंदनाची काठी हातांत घेऊन म्हटले, "हे मंदिर अगदी नवीन संगमरवरी दगडांचे व्हावे." आणि त्याने डोळे मिटले.

बघताबघता त्या पडक्या मंदिराचे रूप बदलले, आणि त्याजागी एक सुंदर पांढऱ्या दगडांचे देखणे मंदिर दिसूं लागले. तो चमत्कार पाहून सारे गांवकरी व आदिवासी माधवच्या पाया पडले. माधव तिथेच राहायला लागला.

त्यानंतर हळूंहळूं गदानगरमधेही परिस्थिती पालटली. नारायण पांडेने कथाकथनावर भरपूर कमाई केल्याची बातमी दूरवर पसरली. आणि त्या गांवात नर्तकी कलाकार येऊन पोंचल्या. त्यांचे संगीत व नृत्य जास्त आकर्षक ठरले, आणि नारायणच्या जुन्या गोष्टी ऐकण्यांत गांवकऱ्यांना रस वाटेनासा झाला. त्याचे उत्पन्न कमी होत गेले. ही गोष्ट त्याने गीर्वाणीला सांगितली.

गीर्वाणी त्याला म्हणाला, "तू तुझ्या वडिलांचा एकटाच मुलगा आहेस. तेव्हां इथे कशाला राहातोस? जा की आपल्या पित्याकडे चक्रपूरला आणि तिथेच कायमचा राहा ना!" गीर्वाणीच्या स्वरांत टवाळी व उपहास पुरेपूर भरला होता.

नारायणच्या लक्षांत आले कीं आता गीर्वाणीच्या मनांत आपल्याविषयी आपुलकी किंवा सद्भावना उरलेली नाही. तो दुसऱ्याच दिवशी पत्नीला घेऊन चक्रपुरला गेला. मुलाला व सुनेला पाहून माधव व जानकीला फारच आनंद झाला. माधवने मुलाला

एका बाजूला बोलावून चंदनाच्या काठीची कथा सांगितली, आणि म्हटले, "साक्षात् श्रीरामानेच तुला इथे आणले आहे. तुझ्या मनांत रामाविषयी प्रेम व आदराची भावना असूं दे. जेव्हां तुझी योग्यता वाढेल, तेव्हांच या मंदिराची जबाबदारी मी तुझ्यावर सोंपवीन."

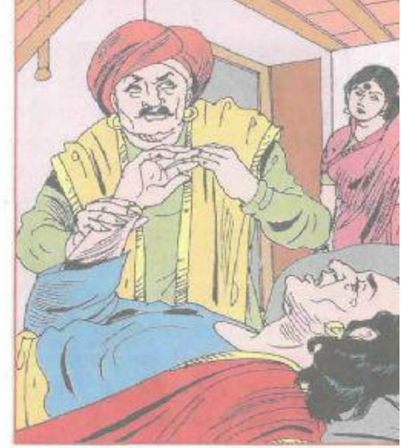
चंदनाच्या काठीची गोष्ट नारायणने आपल्या पत्नीला, लक्ष्मीला, सांगितली. ती ऐकून तिच्या मनांत मत्सर उत्पन्न झाला. नारायण या मंदिराचा पुजारी व्हायलाच हवा, असे तिच्या मनाने घेतले. तिला एक औषधी वनस्पती माहिती होती. ती खाणारा माणूस किमान महिनाभर आजारी पडून अंथरुण धरीत असे, आणि त्यानंतर त्याची प्रकृति आपोआप सुधारत असे. तिने ती औषधी सासऱ्याला खाऊं घातली. माधव पांडे लगेच आजारी पडला आणि त्याला उठबस करता येईना. तो पलंगावर निपचित पडून होता.

वैद्यांनी येऊन त्याची चिकित्सा केली. "हा आजार कांही धोक्याचा नाही, ह्याला कांही औषधही नाही. फक्त पाण्यांत भिजूं देऊं नका म्हणजे झालं."

वडील आजारी पडल्यामुळे नारायण त्या राममंदिरात पुजारी झाला या संधीचा फायदा घेता यावा म्हणून लक्ष्मी नारायणला म्हणाली, "तुमच्या वाचा सिद्धीचा अनुभव लोकांना द्या आणि त्यांची वाहवा मिळवा."

तिच्या सांगण्यानुसार नारायणने पहिल्याच दिवशी दर्शनाला आलेल्या भाविकांना सांगितले, "माझ्यामधे वाचासिद्धी आहे. तुम्हाला जे हवे असेल ते मागून पहा."

कांही लोकांनी धंदाउद्योग वाढावा अशी इच्छा

व्यक्त केली, कांहीनी पैशाची मागणी केली. ज्यांना जे हवे होते, ते मिळत गेले. परंतु अचानक लक्ष्मी आजारी पडून तिला धनुर्वात झाला. या आजाराचे कारण काय असावे, ते पाहाण्यासाठी नारायणने ते चंदनाचे लाकूड हातांत घेतले तर त्याच्या अंगाची आगआग होऊं लागली. तो अगदी कासावीस झाला त्याच वेळी गांवातले सारेजण एकत्र होऊन नारायणला भेटायला आले. ते म्हणाले, "आपल्या वडिलांनी नेहमी आमचे कल्याणच चिंतले. ते अजूनही आजारी आहेत. त्यांची अवस्था आम्हाला बघवत नाही. जोपर्यंत आपल्या वडिलांची प्रकृति पूर्ववत होत नाही तोपर्यंत आमच्या गांवात पाऊस पडूं नये अशी आमची प्रार्थना आहे."

आणि खरंच गांवात दुष्काळ पडला. तळीं, विहिरी आटल्या, आणि लोकांचे हाल पुन्हां सुरुं झाले. ते नारायणकडे परत आले आणि त्यांनी

आपल्याला वांचवावे म्हणून विनंती केली. नारायण वडिलांकडे गेला आणि अजाणतेपणाने त्याच्या हातून हा जो अपराध घडला, त्याबद्दल त्याने क्षमा मागितली. त्याने चंदनाची काठी वडिलांच्या हातांत ठेवली. माधवला जेव्हां सारी हकीकत काठीमुळे समजली, तेव्हां तो नारायणला म्हणाला, ''पोरा, पश्चात्तापाएवढे दुसरे कोणतेही प्रायश्चित्त मोठे नसते. तुझ्या मनांत स्वार्थाऐवजी श्रीरामाची मूर्ती राहूं दे. तू निःस्वार्थीपणे तुझे कर्तव्य करीत जा.'' आणि त्याने ती चंदनी काठी मुलाजवळ दिली.

नारायणने ती काठी हातांत धरली आणि त्याच्या अंगाची जी आग होत होती, ती थांबली. तेव्हां तो तिथे जमलेल्या लोकांना म्हणाला, ''माझे वडील बरे व्हावेत म्हणून तुम्ही सारेजण प्रार्थना करता आहात. जोपर्यंत त्यांना बरे वाटत नाही, तोपर्यंत पाऊस पडणार नाही. त्यांना बरे व्हायला किमान महिनाभर तरी लागेल. तोपर्यंत त्यांना गांवापासून जरा लांब जाऊं दे. म्हणजे हवापालट होऊन ते बरे होतील व नंतर इथेही पाऊस पडेल.''

लोकांना हे पटले. नारायण स्वतः आईवडिलांना घेऊन रामापुरला गेला. जेव्हां तो एकटा चक्रपुरला परत आला, तेव्हां पावसाला सुरवात झाली. लोकांनी नारायणची खूपच प्रशंसा केली. ते म्हणूं लागले, ''तुझी वाचासिद्धी खरोखरीच अद्‌भुत आहे. यापुढेही राममंदिराचा पुजारी म्हणून तूच राहा.''

एका महिन्यानंतर नारायणची पत्नी लक्ष्मी बरी झाली. ते दोघेही रामापुरला गेले. तिथे पांडेची प्रकृतिही आता चांगली सुधारली होती. नारायणने वडिलांच्या पायाला हात लावून नमस्कार केला व तो म्हणाला, ''मी पितृद्रोही आहे. मी देवाची पूजा करण्यास योग्य नाही. तुम्ही आता चक्रपुरला चला आणि मंदिराची पूजाअर्चना याची सारी जबाबदारी तुम्हीच सांभाळा!''

माधवने मुलाला प्रेमाने जवळ घेतले व सांगितले, ''पोरा, तुझ्यांत वाचा सिद्धी आहे. जोपर्यंत स्वार्थ आपला फणा उभारत नाही, तोपर्यंत ती सिद्धी कायम राहील. तुला स्वार्थापासून सुटका हवी असेल तर त्यासाठी स्वानुभव लागेल. श्रीरामाच्या कृपेने तो तुला अवश्य मिळेल. यापुढे तू सावध राहा आणि विचारपूर्वक वागत जा. आता तू देवाची पूजा करण्यास सर्वस्वी योग्य आहेस.'' असा आशिर्वाद माधवने नारायणला दिला.

चहाडखोर

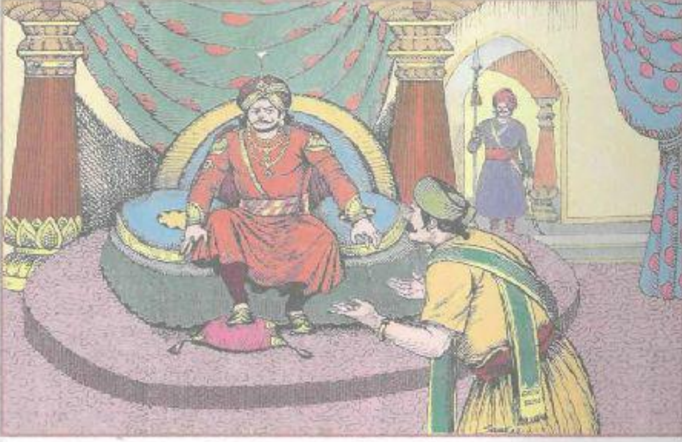
काशी येथे ब्रह्मदत्त राज्य करीत असताना बोधिसत्वांनी मगध देशाच्या एका गांवात माघ नामक एका क्षत्रिय कुटुंबात अवतार धारण केला. खेडेगांवातील उलाढालींसंबंधी विचारविनिमय करण्यासाठी सुमारे पन्नास प्रमुख गांवकरी दररोज वडाच्या पारावर एकत्र जमत असत. वास्तविक त्या गांवातील बरेचसे लोक बऱ्यावाईटाचा विचारच करीत नसत. म्हणून ते नेहमी चोरी, दरोडे, आणि वाटमारी करण्यांतच भूषण मानीत असत. कोणी त्यांना पकडलेच तर गांवच्या पाटलाला लांच देऊन ते आपली सुटका करून घेत.

पारावरची जागा तशी स्वच्छ नव्हतीच, उलट जास्त घाणेरडी होती. तिथे नेहमी कचरा, पाचोळा पडलेला असे. ते पाहून माघने स्वतःला बसण्यासाठी थोडीशी जागा धुऊन पुसून स्वच्छ केली, परंतु त्या जागेवर एक गांवकरी येऊन बसला. म्हणून माघने आणखी थोडी जागा आपल्यापुरती साफ करून घेतली. ती जागाही आणखी एकाने बळकावली.

हळूंहळूं माघने थोडा थोडा करीत सर्व पारच स्वच्छ करून टाकला. तो कोणावर रागावला नाही की चिडला नाही. त्यानंतर त्याने त्या जागी एक मांडवही टाकला. त्यामुळे सर्व गांवकऱ्यांना तेथे बसायला सोयीचे झाले.

थोड्याच दिवसांत सर्व गांवकऱ्यांचे लक्ष माघकडे गेले व त्यांच्या मनावर माघच्या सौजन्याची छाप बसली. माघच्या मार्गदर्शनाखाली गांवातली सर्वजण लोकोपयोगी कामे करू लागले. सर्वांनी मिळून गांवातल्या उत्सवासाठी एक मोठा मांडव घातला. पिण्यासाठी थंड पाण्याची तजवीजही त्यांनी केली.

हळूंहळूं गांवकऱ्यांच्या मनावर माघच्या पंचशील सिद्धांताचा पगडा बसू लागला. ते सर्व मिळून रस्त्यावरचे खांचखळगे बुजवू लागले व रस्त्यांची साफसफाई करू लागले. रस्त्याने

जाणाऱ्या गाड्यांना अडथळा होऊ नये, यासाठी रस्त्यावर येणाऱ्या झाडांच्या फांद्या तोडून फेकून देऊं लागले. जागोजागी शेतीसाठी पाणीपुरवठा व्हावा म्हणून बांध घालून तलाव बांधू लागले. चिखलातून तेथे जाण्यायेण्यासाठी बांध घालून ठेवू लागले. या सर्व कामात माघच त्यांचे मार्गदर्शन करी.

त्या गांवाचा एक पाटील होता. गांवातल्या दारुड्या, जुगारी, खुनी वगैरे लोकांकडून त्याला चांगली मिळकत होती. कोणी गोडीगुलाबीने पैसे दिले नाहीत तर त्यांना कोणत्या तरी गुन्ह्यांत अडकवून त्यांच्यावर दंड लावी. परंतु माघच्या हातांत गांवाचे नेतृत्व आले तेव्हांपासून पाटील-बुवांची प्राप्ती कमी झाली.

म्हणून गांवाच्या पाटलाने राजाकडे जाऊन निवेदन केले - "महाराज, आपल्या गांवात सर्वत्र अराजक पसरले आहे. माघ नांवाच्या एका तरुणाने गांवातल्या सर्व तरुणांना सांगून त्यांच्या हातांत लाठ्या कुऱ्हाडी, कुदळी आणि पहारी देऊन, गांवात गस्त घालायला सुरवात केली आहे. जिकडे जावे तिकडे हेच लोक दिसतात. गांवकऱ्यांना स्वतःच्या जिवाची धास्ती बसली आहे. आपल्या कानावर ही गोष्ट घालणे आपले कर्तव्य समजून मी हे धाडस केले आहे. याउपर आपली मर्जी!"

राजाने त्या गांवाची परिस्थिती पाहून जरूर तर बंडखोरांना धरून आणण्यासाठी पाटलाच्या बरोबर कांही शिपायांना पाठविले. शिपाई गांवाच्या वेशीजवळ पोचले असतील त्यावेळी त्यांना माघ आपल्या अनुयायांसह दिसला. सर्वांच्या हातांत पहारी, फावडी, कुदळी, कुऱ्हाडी, विळेकोयते, वगैरे हत्यारे होती.

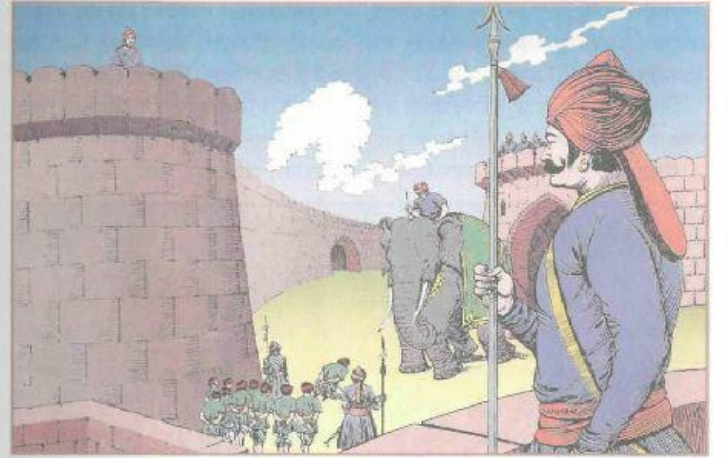
शिपायांनी चौकशी वगैरे करण्याच्या भानगडीत न पडतां सर्वांना अटक केली, आणि राजासमोर नेऊन उभे केले. राजाने प्रत्येकाच्या हातांत एक ना एक हत्यार पाहिले.

सर्व हत्यारे शेतीच्या कामाला लागणारीच होती. तरी राजाला वाटले की या हत्यारांचा वापर हे लोक गांवातल्या लोकांना दहशत बसावी म्हणून करीत असणार. पाटलाने तक्रार केली ती खरी असावी असे राजाला वाटले, म्हणून राजाने कांही चौकशी वगैरे केल्याशिवायच हुकूम सोडला की "या सर्वांना हत्तीच्या पायांखाली देऊन मृत्युदंड द्यावा."

माघ व त्याच्या सर्व अनुयायांना हत्तीच्या पायाखाली तुडविण्यासाठी उभे करण्यात आले व एका मस्तवाल हत्तीला त्यांच्या अंगावर सोडण्यात आले, परंतु तो हत्ती त्यांच्या अंगावर गेलाच नाही. कांही अंतर चालून गेल्यावर जागच्या जागी थबकला. त्यानंतर आणखी एक हत्ती आणण्यात आला. तो हत्ती माघ व त्याच्या अनुयायांना पाहून पळूनच गेला.

ती गोष्ट राजाला कळविण्यांत आली. परंतु राजाला वाटले की माघ व त्याच्या अनुयायांच्या गळ्यांत किंवा हातांत मंत्रवलेले गंडे बांधलेले असावेत. म्हणून राजाने सर्वांची झडती घेऊन त्यांचे गंडे वगैरे काढून टाकण्यास व त्यानंतर हत्तीला त्यांच्या अंगावर सोडण्यास सांगितले.

सर्वांची झडती घेण्यात आली. परंतु त्यांच्या अंगावर गंडे नसल्याचे कळले. तेव्हां राजाने त्या

सर्व तरुणांना आपल्यासमोर हजर करण्यास सांगितले.

राजाने माघ व त्याच्या अनुयायांना विचारले - "हत्ती तुमच्या अंगावर यायला कां भितो आहे? तुम्ही कोणत्या मंत्राचा जप करीत होतां? तुम्हाला मंत्रातंत्राची माहिती आहे का?"

माघ पुढे येऊन म्हणाला - "महाराज, आपण विचारलेले बरोबर आहे. आम्हाला एक मंत्र चांगला माहीत आहे. त्याहून मोठा मंत्र जगात दुसरा नाही."

"तो मंत्र कोणता?" राजाने विचारले.

"आमच्यापैकी एकही व्यक्ती हिंसा करीत नाही. दुसऱ्याकडून बळजबरीने आम्ही एकही वस्तू घेत नाही. आम्ही खोटे बोलत नाही. प्राण्यांवर आम्ही दया करतो, दान देतो. रस्ते व तलाव बांधतो. धर्मशाळा बांधतो, विहिरी खणतो. अहिंसा व सेवा हाच आमचा मंत्र आहे, तीच आमची शक्ती आहे." माघ म्हणाला.

ते उत्तर ऐकून राजा चकित झाला. तो म्हणाला-

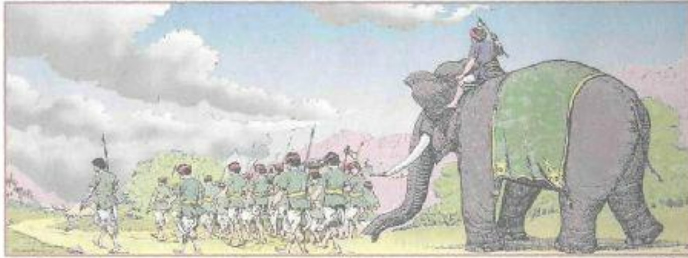
"पण मी ऐकतो की तुम्ही वाटमारी करता. प्रजेला धमकावून त्यांच्याकडून पैसे उकळता. हे सर्व खोटे आहे कां?"

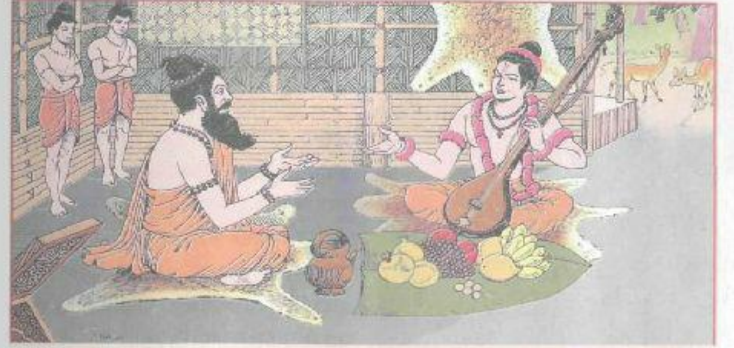
"महाराज, आपण कोणाची तरी खोटी तक्रार ऐकून विश्वास ठेवलात व खऱ्या गोष्टीची चौकशी केली नाही. म्हणून आपला असा गैरसमज झाला." माघ म्हणाला.

"तुमच्या हातांत हत्यारे पाहून आम्हाला चौकशी करण्याची गरज भासली नाही." राजा म्हणाला.

"महाराज, या हत्यारांचा उपयोग वाटेत येणारी झाडेझुडुपे तोडण्यासाठी होतो. तलाव खणण्यासाठी, धर्मशाळा बांधण्यासाठी इतर हत्यारांचा उपयोग होतो." माघ म्हणाला.

त्यानंतर राजाने खरी परिस्थिती जाणून घेतली. शेवटी पाटलाने लावलेला आरोप खोटा आहे, हे कळले व त्याचा चहाडखोरपणा व लांचखाऊपणा उघडकीला आला. राजाने पाटलाने जमविलेले पैसे सरकारी खजिन्यांत जमा करविले व ती रक्कम माघला देऊन गांवाची व्यवस्था पाहण्याचे कामही त्याला व त्याच्या अनुयायांना सोंपविले. शिवाय राजाने आपले ते दोन्ही हत्ती माघला त्याच्या कामासाठी दिले.

रामायण

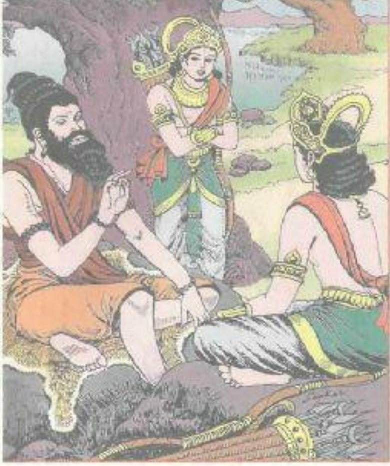
विश्वामित्र ऋषींचा यज्ञ निर्विघ्नपणे पार पडला. त्या रात्री रामलक्ष्मण निश्चिंतपणे झोपू शकले. सकाळी उठल्यावर स्नानसंध्यादि दैनंदिन नित्यकर्में आटोपून त्यांनी विश्वामित्र ऋषींना वांकून नमस्कार केला.

विश्वामित्र ऋषींच्या आश्रमांतले सर्व ऋषी व मुनी त्यांच्याकडे आले होते. त्यांनादेखील रामलक्ष्मणांनी नमस्कार केला. नंतर श्रीरामचंद्राने नम्रतापूर्वक विश्वामित्र ऋषींना विचारले - "मुनिवर! सेवायोग्य कांही कार्य असेल तर आपली आज्ञा व्हावी."

विश्वामित्र ऋषी त्यांना म्हणाले -

"ज्या कामासाठी म्हणून मी तुम्हां उभयतांना बोलावून घेऊन आलो होतो, ते माझे काम आता संपले आहे. आपण सर्व आज मिथिला नगरीस जाणार आहोत. मिथिलेचा राजा जनक महाज्ञानी आहे. त्याच्या दर्शनास जावे असा आमचा विचार आहे. जनक राजाकडे शंकराचे एक जुने धनुष्य आहे. जनकाने श्रद्धा व भक्तिपूर्वक त्या धनुष्याची आजवर पूजा केली. जनकाच्या पुण्याईने म्हणा, किंवा शंकराचे ते धनुष्य आहे म्हणून म्हणा, त्या धनुष्यांत एक विशेष रहस्य आहे. त्याला कोणी उचलूंच शकत नाही. मग त्याच्यावर दोरी चढवून बाण मारणे तर अगदी अशक्यच. आजपर्यंत देव, दानव आणि मानव, सर्वांनी अनेक प्रकारे प्रयत्न करून पाहिला. परंतु त्यांच्यापैकी एकाला देखील यश मिळाले नाही. जनक राजाचे ते धनुष्य तुम्हाला ही तिथे पहायला मिळेल. आपण सर्वच बरोबर जाऊं."

विश्वामित्र ऋषींनी निघण्यापूर्वी सिद्धाश्रमाला

तीन वेळां प्रदक्षिणा घातली व त्याच्या रक्षणाची पण उत्तम व्यवस्था केली. दिवसभर पायी प्रवास केल्यावर विश्वामित्र ऋषि रामलक्ष्मणासह सोन नदीच्या काठी आले. सर्वांनी तेथे स्नान केले, संध्या केली व सर्वजण एका झाडाखाली येऊन विश्रांतिसाठी बसले. रामाने विश्वामित्र ऋषींना विचारले -

"मुनिवर! वनावृत्त नांवाचा देश कोठे आहे? त्याची थोडीशी माहिती आपण आम्हाला सांगावी."

त्या प्रश्नाचे उत्तर म्हणून विश्वामित्र ऋषींनी त्या देशाचे वर्णन केले. त्याबरोबर त्यांना आपल्या पूर्वजांचे वर्णनसुद्धां करावे लागले. विश्वामित्र म्हणाले -

"पूर्वी ब्रह्मदेवाचा कुश नांवाचा एक पुत्र मोठा तपस्वी होऊन गेला. त्याचे वैदर्भी नांवाच्या राजकन्येशी लग्न झाले होते. त्याला चार मुले होती - कुशांब, कुशनाभ, अधूर्तयश आणि वसु.

"क्षत्रिय धर्माला अनुसरून कुशने आपल्या मुलांना जमिनीचे वांटे करून दिले आणि त्यांना बजावून सांगितले कीं, क्षत्रिय धर्माप्रमाणें प्रजेला पुत्रासारखे मानून न्यायाने राज्य करावे. त्यानंतर प्रत्येकाने आपल्या राज्याची राजधानी म्हणून एकेक सुंदर नगर बसविले. कुशांबने कौशांबी नांवाची, कुशनामने महोदय नांवाची, अधूर्तयशाने धर्मारण्य नांवाची आणि वसूने गिरिव्रज नांवाची राजधानी स्थापना केली. आपण आतां आहो तो देश याच चौघा भावंडांचा आहे.

"या देशांच्या चारी बाजूला पांच पर्वतांच्या रांगा आहेत. सोन नदीचा उगम याच पर्वतांतून झाला आहे. या नदीमुळेच या देशांतली जमीन सुपीक व सस्यश्यामला आहे. या नदीचा उगम पूर्वेकडे होतो व ही पश्चिमेकडे वाहाते.

"चौघा भावंडापैकीं कुशनाभ याच्या बायकोचें नांव घृताची होते. त्यांना शंभर मुली होत्या. सर्व एकीहून एक सुंदर. एकदां त्या मुली आनंदाने वनविहार करीत असताना एकाएकी वायुदेव प्रगट झाला. त्यांचे सौंदर्य पाहून तो मोहित झाला व त्याने त्यांच्याशीं विवाह करण्याची इच्छा दर्शविली. तो त्या मुलींना म्हणाला -

"माझ्याशी लग्न केल्यास तुम्हाला कधीही वार्धक्य येणार नाही, व अमरत्व मिळेल. तुम्हाला

या मर्त्यलोकांत राहण्याची गरज राहणार नाही. नंदनवनांत विहार करावयास मिळेल."

अर्थातच मुली चकित झाल्या. त्यांनी त्याला नम्रपणे उत्तर दिले, "आमचे आई वडील आमचे पति म्हणून ज्या पुरुषाची निवड करतील, त्यांच्याशीच आम्ही लग्न करणार."

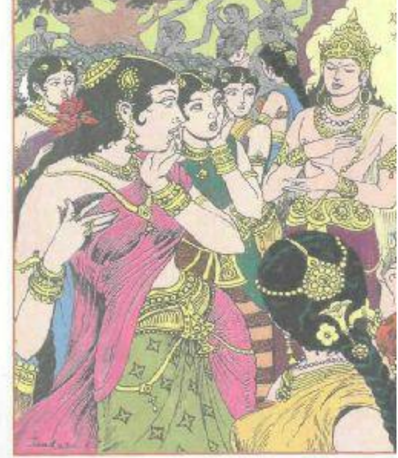
ते उत्तर ऐकून वायूला राग आला व त्याने त्या सर्वांना शाप दिला. शापाच्या प्रभावाने त्या सर्व गिड्‌ड्या व खुज्या दिसूं लागल्या. रडतरडत त्या आपल्या वडिलांकडे गेल्या.

मुलींनीं राखलेली कुलमर्यादा पाहून कुशनाभला आनंद झाला. शापाच्या प्रभावामुळे त्या गिड्‌ड्या दिसूं लागलेल्या पाहून मात्र कुशनाभला फार वाईट वाटले. पण तो त्यांना धीर देत म्हणाला -

"भिऊं नका. देव साक्षी आहे. तो तुमचा खास उद्धार करील." आता कुशनाभ काळजीत पडला.

त्यांना अविवाहित ठेवून तरी कसे चालणार? म्हणून त्याने कांपिल्यपूरचा राजा ब्रह्मदत्त याच्याकडे जाऊन त्याच्याशी त्यांचा विवाह करून दिला. ब्रह्मदत्ताने स्पर्श केल्याबरोबर त्यांना स्वस्वरूपाचा लाभ झाला.

"मुलींचे लग्न करून दिल्यावर व त्यांना पुन्हां स्वस्वरूप मिळाल्यावर कुशनाभला आनंद झाला. पण पुत्रसंतान नाही याबद्दल त्याला काळजी वाटूं लागली. त्याने पुत्रकामेष्टी यज्ञ केला. त्याला एक मुलगा झाला. त्याचे नांव त्याने गाधि असे ठेवले.

कुशनाभने आपल्या मुलाला उत्तम शिक्षण दिले व त्याला गादीवर बसवून स्वतः वानप्रस्थाश्रमांत प्रवेश केला. गाधिराज एक धर्मपरायण राजा होता. हे गाधिराजच माझे वडील. मला सत्यवती नांवाची एक बहीण होती. तिचे रुचीकशी लग्न झाले. ती पतिव्रता होती. गाधिराज कुशिक याच्या नांवानेच मला कौशिक असेही नांव मिळाले. माझ्या बहिणीच्या नांवाने कौशिकी नांवाची एक नदी देखील आहे. बहिणीचा मला फार लळा होता. म्हणून मी हिमालयांत कौशिकी नदीकांठी राहातो. यज्ञ करण्यासाठी म्हणून मला सिद्धाश्रमांत वास करावा लागला. बोलता बोलता मध्यरात्र उलटण्याची वेळ आली पहा! आतां तुम्ही दोघे जाऊन झोंपा."

प्रवासाचा थकवा वाटत असल्यामुळे

दोघांना छान झोंप लागली. सकाळीं विश्वामित्र मुनींनी त्यांना जागे केले तेव्हां दोघे उठले. स्नानसंध्यादि आटोपून विश्वामित्र ऋषींबरोबर सर्व पुढल्या प्रवासाला निघाले.

दुपारच्या सुमारास ते गंगा नदीच्या तीरावर येऊन पोंचले. त्यांनी गंगास्नान केले. दुपारचे जेवण झाल्यावर एका झाडाखाली बसून त्यांनी विश्वामित्र ऋषींना गंगानदीची कथा सांगावयास विनंति केली. विश्वामित्र ऋषींनी गोष्ट सांगायला सुरवात केली-

"हिमवन्त नामक पर्वतराजाला दोन मुली आहेत. एकीचे नांव गंगा व दुसरीचे उमा. पर्वत राजाजवळ विनंती करून देव गंगेला स्वर्गलोकी घेऊन गेले. उमाचा विवाह शंकराशी झाला. पुढे सगर राजाचा नातू भगीरथ याने आपल्या पितरांचा उद्धार करण्यासाठी अखंड तपश्चर्या करून गंगेला पृथ्वीवर आणले."

विश्वामित्र ऋषींनी गंगावतरणाची व कार्तिकेय याच्या जन्माची गोष्ट राम-लक्ष्मणांना सविस्तर सांगितली. ती रात्र सर्वांनी गंगेच्या दक्षिण तीरावरच काढली. सकाळी नावेत बसून ते गंगापार गेले. तेथे त्यांना एक मोठे नगर दिसले. त्या नगराचें सौंदर्य पाहून रामाने त्या नगराचा वृत्तांत वर्णन करून सांगण्यास विनंति केली. विश्वामित्रांना राम म्हणाला -

"मुनिवर! येथे हल्ली कोणाचे राज्य आहे? तो कोणत्या वंशाचा राजा आहे? ह्या नगराची स्थापना कोणी केली?"

या प्रश्नाचे उत्तर म्हणून विश्वामित्र ऋषींनी प्रथम देव व दानव यांनी समुद्राचे मंथन कसे केले व त्यांतून रत्नांबरोबर विष कसे निघाले, व नीलकंठ शंकराने ते पिऊन सर्वांचे रक्षण कसे केले, अमृत निघाल्यावर देव दानव भांडूं लागलेले पाहून विष्णूने मोहिनीचे रूप घेऊन ते अमृत कसे देवांना पाजले, वगैरे समुद्रमंथनाचा वृत्तांत अथपासून इतिपर्यंत वर्णन करून सांगितला.

दैत्यांचा संहार विष्णूच्या कारस्थानामुळे झाला. त्यानंतर पुढे देव दानवांचे युद्ध झाले आणि त्यांत राक्षसांचा पराभव झालेला पाहून त्यांची आई दिति, तिचे पति कश्यप यांच्याकडे गेली आणि म्हणाली -

"इंद्राचा देखील वध करूं शकेल असा पुत्रलाभ आपण मला करून द्यावा."

कश्यप तिला आशिर्वाद देऊन म्हणाला - "तू एक हजार वर्षे श्रद्धा व भक्तीपूर्वक तपश्चर्या केलीस तर तुझ्या इच्छेप्रमाणें तुला मुलगा होईल. तो त्रिलोक जिंकून इंद्राचा वध करील."

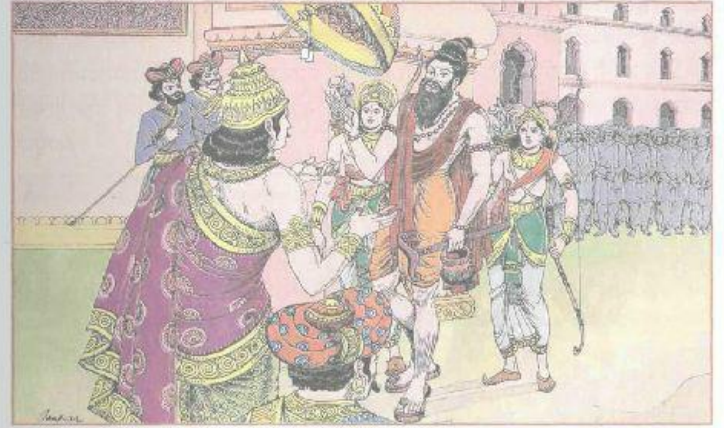
दितीला आनंद झाला व तिने कुशप्लव स्थानी तपश्चर्या सुरू केली. इंद्राला ही गोष्ट कळली व तो तिच्याकडे येऊं लागला. तो तिची सेवा करूं लागला. पाणी, समिधा, कंदमुळे व फळफळावळ आणून तिला देऊं लागला.

अशी नऊशे नव्वद वर्षे लोटली. फक्त दहाच वर्षे बाकी उरली. दहा वर्षांनी तिला जो मुलगा होईल तो इंद्राचा वध करील, ही गोष्ट पण ठरलेली होती. एके दिवशीं दितीने इंद्राला बोलावून त्याच्या आशीर्वाद दिला -

"बाळ! तूं मला पंख्याने वारा घालीत आहेस व सर्व प्रकारे माझी सेवा करीत आहेस. मला जो मुलगा होईल त्याने तुझ्याशी मैत्री करावी असे मी त्याला सांगेन."

असे सांगून ती उशीकडे पाय करून उलटी झोंपी गेली. त्यामुळे तिची सर्व तपश्चर्या व्यर्थ झाली. इंद्र याच संधीची वाट पहात होता. त्याने तिच्या पोटांत प्रवेश करून तिच्या पोटांत वाढणारा शत्रूचा पिंड पाहून आपल्या वज्रायुधाने त्याचे सात तुकडे करून टाकले. त्यामुळे दितीला सात मुले झाली.

"रामा! दिति या प्रदेशांत तप करीत असे आणि इंद्राने येथे तिची सेवा केली होती. पुढे इथे ईक्ष्वाकु नांवाचा एक राजा झाला. त्याला विशाल नांवाचा मुलगा होता. त्याने या जागी एका नगरीची स्थापना केली. त्याच्या नांवावरून या

नगरीचें नांव वैशाली असे पडले. त्याचा वंशज सुमती राजा तेथे राज्य करीत आहे."

सुमती राजाला विश्वामित्र ऋषी राम-लक्ष्मणांबरोबर आपल्या राज्यांत आले आहेत हे कळले. तो त्यांच्या दर्शनास आला. विश्वामित्र ऋषींनी राम-लक्ष्मणाचा परिचय करून दिल्यावर सुमती राजाच्या आग्रहास्तव सर्वांनी राजाचे आतिथ्य स्वीकारले. दुसऱ्या दिवशी राजाचा निरोप घेऊन त्यांनी पुढला प्रवास सुरू केला.

मिथिलेच्या अगदी जवळ एक जुनाट आश्रम दिसला. रामाने त्याची कथा सांगायला आग्रह केला. विश्वामित्र म्हणाले -

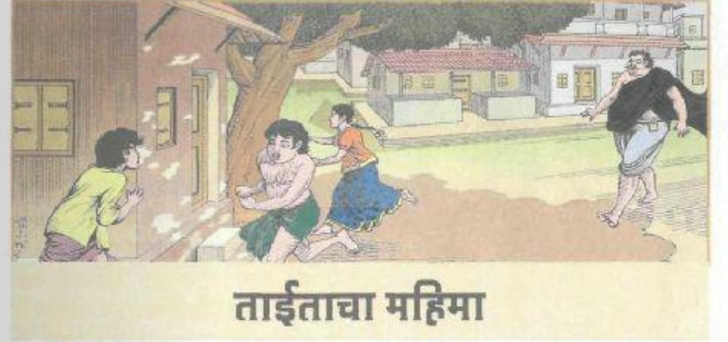
"गौतम मुनी व त्यांची पत्नी अहल्या या आश्रमांत रहात असत. गौतम मुनि स्नानाला गेले असतं इंद्र गौतम मुनीचे रूप घेऊन आला. तरी अहल्येने इंद्राला ओळखले. परंतु ती मोहाला बळी पडली. इंद्र आश्रमांतून परत जात असतां गौतम मुनि आले. त्यांनी इंद्राला ओळखले व त्याला शाप दिला. त्यांनीं अहल्येला देखील शाप दिला. अहल्येला पश्चात्ताप झाला व तिने पतीची माफी मागितली. पण गौतम मुनि तिला म्हणाले - "दिलेला शाप परत घेणे मला शक्य नाही. परंतु योग्यवेळी तुला मुक्ति मिळेल." ती वायुभक्षण करून याच आश्रमांत अदृश्य रूपे समाधिस्थ होऊन रहात आहे. गौतम मुनींनी तिला सांगितले आहे कीं रामाचें दर्शन व स्पर्श झाल्यास तूं शापमुक्त होशील. म्हणून रामा! चल, आपण या आश्रमांत प्रवेश करूं. तुझ्या दर्शनाने ती शापमुक्त होईल."

विश्वामित्र ऋषींच्या आज्ञेप्रमाणे राम त्यांच्याबरोबर आश्रमांत गेला. रामाच्या दर्शनाने अहल्या शापमुक्त झाली. तिने रामाचा चरणस्पर्श केल्यावर थोड्या वेळाने गौतम मुनि पण आश्रमांत परत आले. तो प्रसंग खरोखर अवर्णनीय असाच होता. गौतम मुनि व अहल्येने विश्वामित्र ऋषींचे आभार मानले. दोघांनीं रामाचे पण आभार मानले.

त्यानंतर विश्वामित्र ऋषि रामलक्ष्मणाबरोबर पुढे निघून यथावकाश मिथिलेला येऊन पोंचले.

(अपूर्ण)

ताईताचा महिमा

एक दिवस सकाळीच नगरात एक जाडा माणूस आला. त्या जाड्या माणसाने आपल्या अंगाभोवती एक काळे वस्त्र गुंडाळले होते. त्याला बघून मुले घाबरुन पळून गेली. बायकांनी घराचे दरवाजे लावून घेतले. मोठ्या मुश्किलीने आपल्या शरीराचा तोल सांभाळत तो ओरडायला लागला, "ताईताचा महिमा पहायचा असेल तर लवकर इकडे या." तो जादूगार आहे, असे समजून लोकांनी त्याच्याजवळ जायची हिंमत केली नाही.

परंतु माधव नांवाच्या एका माणसाला ताईताचा महिमा जाणण्याची इच्छा झाली. त्याने त्या जाड्या माणसाजवळ जाऊन विचारले, "अरे बाबा, मला ह्या ताईताचा महिमा तर दाखव."

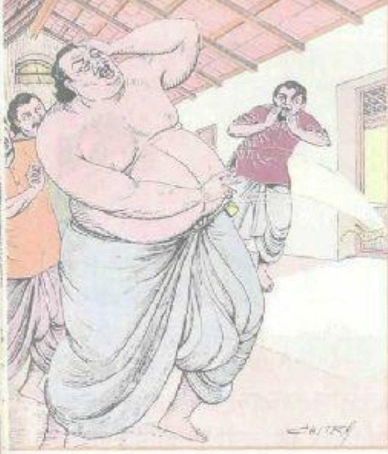
त्या जाड्या माणसाने माधवकडे नखशिखांत पाहिले व म्हणाला, "माझ्याबरोबर चल." तो जाडा माणूस माधवला शहराच्या बाहेर घेऊन गेला. त्याने आपल्या कमरेला बांधलेला ताईत काढला. तेव्हां त्या मोठ्या कमरेच्या मापाचा ताईत एका लहानखुऱ्या माणसाच्या कमरेच्या बांधण्याइतपत लहान झाला.

"हाच कां ताईताचा महिमा?" माधव रागावून म्हणाला.

"अरे, अजून तर तुला ह्याचा महिमा पहायचा आहे! मी ह्याला तुझ्या कंबरेला बांधून निघून जातो. मी जेव्हां तुझ्या नजरेपासून दूर जाईन. तेव्हां तुला ह्याचा महिमा कळेल. जर कां तुला ह्या ताईतापासून तुझ्या शरीराची सुटका हवी असेल तर तो तुला दुसऱ्याच्या कमरेला बांधावा लागेल." असे म्हणून त्या जाड्या माणसाने माधवच्या कंबरेला तो ताईत बांधला आणि लवकरच काढता पाय घेऊन तो नजरेआड झाला.

जेव्हां माधवने आपल्या शरीराकडे नजर फिरवली, तेव्हां त्याला आपण बेशुद्ध होत चाललो आहोत, असे वाटूं लागले. कारण माधव आता चांगलाच जाड झाला होता.

२५ वर्षांपूर्वी चांदोबात प्रसिद्ध झालेली गोष्ट

ज्या दिशेने तो माणूस गेला त्याच दिशेने माधव पळूं लागला. गल्लीचा नाका पार केल्यावर त्याला काळे वस्त्र परिधान केलेला एक बारीक माणूस दिसला. माधवला आता ताईताचा महिमा चांगलाच लक्षांत आला. गांवकरी म्हणाले, ''आम्हाला पहिल्यांदाच वाटलं होतं की त्याच्यात कांहीतरी गडबड आहे! तो भिकार ताईत तोडून फेकून दे.''

त्या लोकांचे ऐकून माधवने ताईत काढून फेकून दिला. परंतु दुसऱ्याच क्षणीं तो ताईत माधवच्या कमरेला येऊन चिकटला. आणि तो ताईत जळायला लागला. माधवने जेव्हां तो काढून टाकायचा प्रयत्न थांबवला, तेव्हांच तो जळायचा थांबला.

आता माधवच्यापुढे एक मोठीच समस्या आली होती. महिनाभरासाठी सांठवलेले धान्य दोन दिवसांसाठीसुद्धा पुरेनासे झाले. त्याच्याजवळ जे कांही होते, ते त्याने खाण्याचे पदार्थ खरेदी करण्याकरता विकून टाकले. त्याला वाटले की आता मरणाशिवाय दुसरा कुठलाच मार्ग नाही. तो गांवाच्या बाहेर जाऊन मरणाची वाट बघू लागला.

दुपारच्या वेळी जवळच्या गांवातून एक बारीक हडकुळा माणूस वडाच्या झाडाखाली विश्रांतीसाठी थांबला. माधवच्या बलदंड शरीराकडे पाहून तो म्हणाला, ''महाशय, माझे नांव शंकर आहे. शरीर जाडजूड बनवण्यासाठी तुमच्याकडे कांही उपाय आहे का? माझ्या या सुकड्या शरीराकडे पाहून कोणीही मला आपली मुलगी द्यायला तयार होत नाही.''

हे ऐकल्यावर माधव उत्साहाने म्हणाला, ''हा सगळा ताईताचा महिमा आहे.''

माधवने आपल्या ताईत काढला आणि शंकरच्या कमरेला बांधत त्याला समजावलं, ''मी तुझ्या नजरेआड झालो कीं तुला ह्याचा महिमा कळेल. जर का तुला ह्या ताईतापासून शरीराची सुटका हवी असेल तर तुला दुसऱ्याच्या कमरेला बांधावा लागेल. तू हा काढून फेकूं नकोस. नाहीतर हा तुला जाळून टाकेल.'' हे समजावून माधव निघून गेला.

ह्यानंतर शंकरने आपल्या शरीराकडे पाहिले तर त्याचे डोके गरगरं लागले. त्याचे शरीर खूप जाड झाले होते. त्यानंतर तो आपल्या गांवी पोहोचला, पण त्याच्या त्या जाड शरीराकडे पाहून त्याला कुणीही आपली मुलगी दिली नाही. त्याच्यापुढेही खाण्याचा प्रश्न निर्माण झाला. त्याने भगवी वस्त्रे परिधान केली, आणि तो दारोदारी भीक मागत आपले दिवस काढू लागला.

एक दिवस शंकरने कोणाच्यातरी घरचा दरवाजा वाजवला. त्या घरात एक ब्रम्हचारिणी राहत होती. ती दिसायला कुरुप असल्याने तिचे लग्न होत नव्हते.

तिने दार उघडल्यावर भगवी वस्त्रे परिधान करून उभ्या असलेल्या शंकरला पाहिले व विचारले, ''स्वामी, सुंदर दिसण्याकरता कांही उपाय आहे कां?''

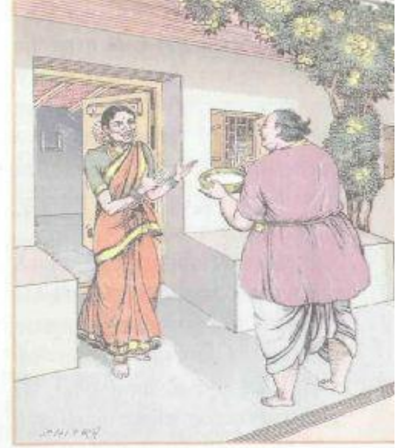
त्या स्त्रीचे म्हणणे ऐकल्यावर शंकरचे डोके जरा जास्त जोराने काम करायला लागले. तो म्हणाला, ''कां नाही? एक ताईत आहे ना?''

''मग तो ताईत मला द्यायची कृपा करा'', ब्रम्हचारिणी म्हणाली.

शंकरने पटकन ताईत काढून तो ब्रम्हचारिणीच्या कमरेला बांधला व म्हणाला, ''मी गेल्यानंतरच तुला ह्या ताईताचा महिमा कळेल. जर कां तुला ह्यांतून सुटका हवी असेल तर हा दुसऱ्याच्या कमरेला बांधावा लागेल. त्याशिवाय दुसरा कुठलाही उपाय नाही,'' हे सांगून त्याने तेथून पळ काढला.

ती ब्रम्हचारिणी खूप आनंदाने घरी गेली व आपले रूप पाहाण्यासाठी ती मोठ्या आरशासमोर उभी राहिली. आपले रूप पाहून तिला धक्का बसला. कारण त्या आरशांत तिला तिच्या शरीराचा पाव हिस्सादेखील दिसत नव्हता. ती फरशीवर पडून संध्याकाळपर्यंत तशीच रडत राहिली.

आसपासची मंडळी येऊन तिला भेटूं लागली.

त्यांतच राजकुमारीची दासी पण होती. ब्रम्हचारिणीला पाहून ती जोरांत हंसली व म्हणाली, ''राजकुमारीला हंसून चार वर्षे झालीत. आता तुला पाहून ती जरूर हंसेल.'' त्यानंतर ती दासी ब्रम्हचारिणीला घेऊन राजकुमारीकडे गेली.

राजकुमारी एका पारावर चिंतामग्न होऊन बसली होती. भुतासारख्या वाटणाऱ्या ब्रम्हचारिणीला नखरे करत, मुरडत चालताना पाहून ती हंसायला लागली.

''इतक्या वर्षांनंतर तू मला हंसवू शकलीस. तुझ्यांत असा काय खास महिमा आहे?'' राजकुमारीने ब्रम्हचारिणीला विचारले.

''हा महिमा माझा नाही कांही, या ताईताचा आहे.'' ब्रम्हचारिणीने उत्तर दिले.

''जरा दाखव तरी तो ताईत! मी परत देते तुला.'' राजकुमारीने विचारले.

"हा आपल्या कमरेला बांधून पहावा, मग कळेल," असे म्हणत ब्रम्हचारिणीने आपला ताईत काढून राजकुमारीच्या कंबरेला बांधला आणि ती म्हणाली, "जेव्हां आपण दुसऱ्या कोणाच्या कंबरेला हा बांधाल, तेव्हांच आपण आपले शरीर ह्यांतून सोडवूं शकाल." असे म्हणून ती घाईघाईने आपल्या घरी गेली.

ब्रम्हचारिणी गेल्यानंतर लगेच राजकुमारी पालखीत बसून राजमहालाच्या दिशेने गेली. थोडे दूर गेल्यावर भोयांना वाटले की पालखी खूप जड होत चालली आहे. त्याचवेळी पालखीत बसलेली राजकुमारी जोरजोरात ओरडायला लागली. भोई घाबरले आणि त्यांच्या हातातून पालखी खाली पडली, आणि मोडली.

मोडलेल्या पालखीतून राजकुमारी बाहेर आली व भुतासारखी उठून उभी राहिली. दासींनी मोठ्या मुश्किलीने तिला चालवत अंतःपुरात नेले. आपल्या वडिलांना पाहून राजकुमारी ओक्साबोक्शी रडायला लागली. आणि तिने त्यांना सर्व कहाणी सांगितली.

राजाने चिडून ताईत काढून लांब फेकला. पण दुसऱ्याच क्षणीं ताईत परत येऊन राजकुमारीच्या कंबरेला चिकटला आणि आगीच्या ज्वालांप्रमाणे तिचे शरीराची आग होऊं लागली. तिची अवस्था पाहून राजाला तिची दया आली आणि राजाने स्वतःच तो ताईत घातला. राजकुमारी पहिल्या-सारखी बारीक झाली, पण राजा मात्र जाडाजूडा झाला.

दुसऱ्या दिवशी राजाने ब्रम्हचारिणीला बोलावणे पाठवले. तिच्याकडून हा ताईत तिला कोणी दिला ह्याचा शोध घेतला. त्याने मग शंकरमार्फत माधवचा पण पत्ता शोधून काढला, परंतु माधवला ताईत देणाऱ्याचा कांही राजाला शोधून काढतां आला नाही. शेवटी राजाने घोषणा केली की जो माणूस हा ताईत बांधून घेईल, त्याच्या खाण्यापिण्याचा, कपडे लत्ते, राहाण्याचा, सारा प्रबंध केला जाईल.

तेव्हां एक माणूस ताईत बांधून घेण्याकरता पुढे आला. माणून ज्याने माधवच्या कंबरेला ताईत बांधला होता तोच हा माणूस होता. तो परत जाडाजुडा झाला व राजमहालात राहून राजकुमारीचे आरामांत मनोरंजन करुं लागला.

